

ChronAfrica

'Yoksulların çevreciliği'ne bir örnek: Kenya Yeşil Kuşak Hareketi

Nejdet Özberk¹

Öz

Dünyadaki çevreciliğin türleri sorunlar, sebepler, talepler, yöntemler ve aktörler açısından baskın özellikleriyle farklılaşır ve farklı kavramlarla ifade edilir: Gelişmiş ülkelerdeki doğa korumacılık ve eko-verimlilik akımlarından oluşan "zenginlerin çevreciliği" ile az gelişmiş ülkelerdeki "yoksulların çevreciliği". Küresel Kuzey'deki zengin toplumların çevre korumaya daha çok önem verdiği, Güney'deki yoksulluğun ise çevreyi tahrip eden temel sebeplerden biri olduğu ileri sürülür. Kuzey'de hâkim doğa korumacılık vahşi doğanın korunması, el değmemiş ekosistemlerin savunulması ve geleneksel sakinlerin topraklarından ve doğal kaynak yönetiminden dışlanmasıyla; eko-verimlilik ekosistemlerin ve hizmetlerinin parasal değerlendirilmesi, ekolojik modernizasyon, sürdürülebilir kalkınma ve akıllı büyüme ile karakterize edilir. Yoksulların çevreciliği ise çevresel mal ve hizmetlere adil erişim, geçim kaynaklarına, yerel kültürel değerlere erişim hakkı, üretim, tüketim ve bölüşüm tarzına, doğanın değerlendirilmesi, kullanım biçimine itirazla nitelenir. Politik ekoloji yaklaşımını temel alan bu çalışmada mevcut literatür üzerinden yoksulların çevreciliğine bir örnek olarak Kenya Yeşil Kuşak Hareketi incelenmiştir. Bir vaka incelemesi olan araştırmanın kaynaklarını önemli ölçüde hareketin kurucusunun yayınladığı kitaplar, hareketin yayınladığı belgeler ve yıllık raporlar oluşturmaktadır. Ayrıca ek kaynaklar olarak ikincil literatürden faydalanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Politik ekoloji, çevrecilik, yoksulların çevreciliği, zenginlerin çevreciliği, Kenya Yeşil Kuşak Hareketi.

'Environmentalism of the poor': The case of Kenya green belt movement

Abstract

The various manifestations of environmentalism across the globe are distinguished by their predominant attributes concerning the problems, causes, demands, methods and actors. These attributes are articulated through distinct notions, such as "environmentalism of the rich," encompassing nature conservation and eco-efficiency currents in developed countries, and "environmentalism of the poor," prevalent in less developed countries. It is argued that rich societies in the Global North place more emphasis on environmental protection, while poverty in the South is one of the

¹Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Gülşehir Sosyal Bilimler MYO, Nevşehir, Türkiye

Sorumlu yazar: Nejdet Özberk **E-mail:** nozberk@nevsehir.edu.tr
Gönderim Tarihi (Received): 23.03.2024 **Kabul Tarihi (Accepted):** 15.07.2024 **Yayın Tarihi (Published):** 30.09.2024

Copyright © 2024 The Author(s). This is an open-access article under the [Creative Commons Attribution License \(CC BY\)](#) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium or format, provided the original work is properly cited.

main causes of environmental destruction. In the North, the prevailing nature conservancy is characterized by wilderness conservation, the defense of pristine ecosystems, and the exclusion of traditional inhabitants from their land and natural resource management; Eco-efficiency is characterized by the monetary valuation of ecosystems and their services, ecological modernization, sustainable development and smart growth. On the other hand, environmentalism of the poor is characterized by fair access to environmental goods and services, the right to livelihoods, respect for local cultural values, the mode of production, consumption, and distribution, and the appreciation and utilization of the natural world. This research, grounded on the political ecology approach, uses the body of current literature to analyze the Kenya Green Belt Movement as a case of the environmentalism of the poor. The sources of the research, which was designed as a case study, consist mainly of the books published by the founder of the movement, the documents and the annual reports published by the movement. In addition, secondary literature was used as additional sources.

Keywords: Political ecology, environmentalism, environmentalism of the poor, environmentalism of the rich, Kenya Green Belt Movement

Giriş

Günümüzde yerelden küresele ortaya çıkış sebepleri, toplumsal konumları, doğayla ilişki biçimleri, yaşamsal kaygıları ve öncelikleri, hakim kalkınma ve çevresel yönetim tarzına ilişkin tutumları, dayandıkları ve hedefledikleri aktörler, eylem biçimleri, politik ve ideolojik yönelimleri, söylemleri ve toplumsal kimlikleri, çevre sorunlarına ilişkin çözüm önerileri, etkileri ve başarıları açısından birbirlerinden oldukça farklı ve bazen de karmaşık, çelişkili ve kendine has ideolojik çatlakları olan çevreci hareketlerle karşılaşırız. Küresel ölçekte yerel çevre sorunlarını yaratanlar ile bu sorunlara yerel ölçekte maruz kalanlar arasındaki hâkim eşitsizlik biçimleri, zenginlerin veya yoksulların çevreciliği gibi farklı çevrecilik akımlarının doğmasına neden olmuştur. Çevreciliğin Küresel Kuzey ile Küresel Güney arasındaki farklılaşmasının temelinde yeni sömürgecilik, neoliberalizm, yeşil emperyalizm, ekstraktivizm gibi küresel eşitsizlikler yaratan süreçler yatmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerdeki çevre hareketlerinin pek çoğu doğaya bağımlı geçim imkânları ve yerel yaşam alanlarının korunmasına odaklı hareketlerdir. Sosyal tarihçi Ramachandra Guha ve ekolojik iktisatçı J. Martinez-Alier, küresel-kapitalist dünyada eşitsiz gelişme koşulları altında çevre hareketleri teorisinde ufuk açıcı bir metin olan *Varieties of Environmentalism: Essays North and South*'da¹ Kuzey'in "dolu mide" çevreciliği ile Güney'in "boş karın" çevreciliği olarak adlandırdıkları iki akım arasındaki sosyal, ekonomik ve kültürel ayrımlara ışık tutar. Guha ve Martinez-Alier, İngiltere ve ABD gibi Kuzey ülkelerinde popüler koruma ideolojilerinin algı ve değerlendirmelerle doğrudan ihtilafa düştüğü Güney Asya ve Latin Amerika'daki çevresel ihtilaflara odaklanırlar. Küresel Güney'in yoksul sosyal gruplarının bazen sadece bir hayat memet meselesi olan bu çevreciliğinin, doğal kaynaklara erişim ve bunlar üzerindeki kontrole ilişkin toplumsal çatışmalardan kaynaklandığını ve çoğu zaman bozulmamış vahşi doğanın korunmasına yönelik tek bir meseleye odaklı Kuzey çevreciliği ile taban tabana zıt ve çatışan çıkarları olduğunu savunurlar. Bozulmamış doğanın korunmasına öncelik veren Kuzey tarzı kalkınma ve çevre projeleri, yerel yaşam ve geçim fikirleri ve uygulamalarıyla rekabet eder. Ender durumlar dışında, yerel topluluklar bu çatışmayı her daim kaybeder.

Çevreciliğin modernite ve bolluk eşiğini geçmiş Kuzey'in zengin ülkelere özgü "postmateryal" lüks bir olgu, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa halkları arasında materyalist değerlerden 'postmateryalist' değerlere doğru yönelişin bir ürünü olduğu yönünde yaygın bir inanişaya dayanan "dolu mide" çevreciliği yirminci yüzyılın başındaki ABD bağlamında, başlıca endişeleri vahşi yaşam ve el değmemiş doğanın korunması olan seçkin beyazların başlattığı bir harekettir. Hâkim çevrecilik genellikle sadece zenginlerin karşılayabileceği bir lüks "dolu mide" fenomeni olarak yorumlanır. Liberal siyaset sosyoloğu Ronald Inglehart² Küresel Kuzey'de çevreciliğin 1960'lardaki yükselişini açıklarken,

¹ Ramachandra Guha- Joan Martínez Alier, *Varieties of Environmentalism: Essays North and South*, Earthscan, New York, 1997, s. xxi.

² Ronald Inglehart "The Silent Revolution in Europe: intergenerational change in post-industrial societies", *American Political Science Review*, 1971, 65, 991-1017.

çevreciliğin "fiziksel geçim ve güvenliğe öncelik vermekten aidiyete, kendini ifade etmeye ve 'yaşam kalitesine' daha fazla önem verilmesine doğru" bu değişimin merkezinde yer aldığını ileri sürdü. Bu postmateryalizm tezi bir toplumda çevreci duyarlılığın ancak çoğunluğun maddi ihtiyaçları karşılandığında ortaya çıktığını savunuyordu. Buna göre çevre, yüksek gelir esnekliğine sahip bir konfor veya lüks bir maldı. Bunun anlamı, yoksulların ya farkındalıktan yoksun oldukları için (daha acil ihtiyaçları nedeniyle çevresel önceliklerin bulunmaması) ya da çevreye yatırım yapacak yeterli paraları olmadığı için ya da her iki nedenden dolayı aynı anda çevreci yada yeşil olmadıklarıydı.³ Çevrecilikle ilgilenen ülkelere ya da her ülkede çevreciliği destekleyen bireylere bakıldığında zengin ülkelerde üst orta sınıfın ilgi duyduğu, nüfusu hızla artan, işsiz ve daha fazla "kalkınma" isteyen yoksul ülkelerin yoksul insanların ilgilenmediği, ulusal ve uluslararası çevre politikalarına temel desteğin, zengin ülkelerden zengin ve orta sınıflardan geldiği, çevreyi korumak üzere sadece Batının kaynak ayırabileceği, para harcayabileceği iddia edildi. Gelişmiş sanayi toplumları vatandaşlarının maddi ihtiyaçlarını giderek daha fazla karşıladıkça, bu vatandaşların değerlerinin, tutumlarının ve siyasi görüşlerinin DDT ve diğer pestisitlerin toksik etkileri, sağlığa zararlı kimyasallar, nükleer radyasyon (Çernobil), biyolojik çeşitliliğin hızlı kaybını önlemeye yönelik çabaların "post-materyal" kaygılara dayandığı ileri sürüldü.⁴

Bu tezin önemli bir sonucu da yoksul ülkelerin muhtemelen kendi çevre hareketlerini oluşturamayacakları iddiasıydı. Ancak çevreciliğin gelişmiş ülkelere özgü bir olgu olduğu yaygın inancına itiraz eden "boş karın" çevreciliği ise, Guha ve Martínez-Alier tarafından esas olarak maddi kaynak yoksunu sömürgecilik sonrası Küresel Güney ile ilişkilendirilen yoksulların çeşitli hareketleridir. Bu yazarlar maddi geçim ve yaşamın dayandığı özelde toprak, su ve havanın, genelde ise tüm doğanın yoksullar için önemine vurgu ve farklı değerlere atıf yapan "boş karın" çevreciliği olarak ifade edilen yeni bir çevre hareketinin varlığını ortaya attılar: Yoksulların çevreciliği. Yoksulların çevreciliği, toprak, su ve temiz havayı kaybettikçe yoksulluğun artmasına karşı bir tepkidir. Yoksullar ve yerliler genellikle yaşam alanlarını ve geçim imkânlarını korumak ve çevresel adalet için mücadele eder. Önemli olan, kamuoyu araştırmalarında "çevresel kaygıları" ifade edip etmedikleri değil, şirketlerin ve devletlerin maden çıkarma endüstrileri veya atık boşaltma faaliyetleri ile karşı karşıya kaldıklarında ne yaptıklarıdır.⁵

Aşağıda son 50 yıllık süreçte Üçüncü Dünyadan yoksul bir ülkenin yoksul insanların yok olma tehdidi altındaki çevreyi yeniden nasıl kurduklarının bir örneği incelenmiştir. Bir vaka incelemesi olan araştırmanın kaynaklarını önemli ölçüde hareketin kurucusunun yayınladığı kitaplar, hareketin yayınladığı belgeler ve yıllık raporlar oluşturmaktadır. Araştırmamızın birinci bölümünde literatür taramasından çıkarılan genel bir kuramsal çerçeve çizilmiş, ikinci bölümde Kenya Yeşil Kuşak Hareketi tüm yönleriyle ele alınmış ve sonuç kısmında kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Araştırmada eleştirel kalkınma araştırmaları, köylü ve tarım çalışmaları, çevre sosyolojisi, çevre tarihi, kültürel ekoloji ve postkolonyal teoriden doğan ve "insan-çevre etkileşiminin entelektüel bir araştırması ve daha fazla sosyal ve ekolojik adalet için politik bir alıştırma" yaklaşımı olan politik ekoloji çerçevesi kullanılmıştır. Yeşil Kuşak Hareketinin Robbins'in bir bilgi birikiminden ziyade "insanların yaptığı bir şey"⁶ olarak tanımladığı politik ekolojinin koruma ve kontrol, çevresel çatışma ve dışlanma, çevresel nesnelere ve kimlik, siyasi özneler ve aktörlerden oluşan baskın anlatıları bağlamında çevrecilik literatüründe ve toplumsal pratikte özgün bir yeri vardır.

Kuramsal Çerçeve: Zenginlerin ve Yoksulların Çevreciliği

Küresel Kuzey ve Güney'deki çevre sorunları ve bu sorunların nedenleri, çevreci hareketlerin talepleri, yöntemleri ve aktörleri farklılık gösterir. Gelişmiş sanayi ülkelerinde insanların doğayla ilişkisi dolaylı ve parasal bir ilişkidir.

³ Joan Martínez-Alier, "Commentary: the environment as a luxury good or 'too poor to be green'", *Ecological Economics*, 1995, 13, s.8.

⁴ Ramachandra Guha, *Environmentalism: a Global History*, Longman, New York, 2000.

⁵ Ramachandra Guha- Joan Martínez Alier, 1997.

⁶ Paul Robbins, *Political Ecology*, Blackwell, Oxford, 2012. S. xviii.

Güney'in yoksul ülkelerinde ise insanlar doğaya güçlü bir şekilde bağlıdır. Nüfusun büyük kısmı tarım, hayvancılık, ormancılık ve balıkçılık ile uğraşan Güney ülkelerindeki insanlar için doğa, temel yaşam alanı ve vazgeçilmez geçim kaynağıdır. Güney çevreciliği çoğu kez Kuzey'deki zengin ve güçlü ekonomik ve sosyal aktörlerin doğal kaynak sömürüsüne karşı ortaya çıkan taban hareketleridir. Bu bölümde bu farklılıkların teorik temelleri açıklanmıştır.

Zenginlerin Çevreciliği

Zenginlerin çevreciliği maddi kaygıları bulunmayan Avrupa ve Kuzey Amerika kökenli, Batı toplumlarının vahşi doğayı korumaya yönelik çevrecilik akımlarıdır ve iki kategoriden oluşur: Doğa Korumacılık (Cult of Wilderness) ve Eko-Verimlilik (Gospel of Eco-Efficiency). Doğaya yükledikleri anlamlar birbirinden farklı olsa da aslında bu iki akım birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Doğa korumacılık akımı, öncelikle doğanın saflığına ve mükemmelliğine vurgu yapar ve korunması gerektiğini ileri sürer. Bu akım, çevreyi estetik değerleri ve güzel manzaraları için koruma ve bozulmamış doğaya duyulan hayranlık düşüncelerine dayanır. Bir yandan doğayı insanlığa hizmet eden "doğal kaynaklar" bütünü olarak görürken diğer yandan doğanın korunması gerektiğine vurgu yapar. Bu nedenle, ekonomik büyümeye karşı çıkmaz ve sadece doğanın piyasa sisteminin dışında kalan güzelliklerinin korunmasına odaklanır.⁷ II. Dünya Savaşı'nın ardından gelen bolluk ve refah, Batı insanını doğanın güzelliğinden alınan keyif gibi nitel kaygılara yöneltmiştir. Bu yönüyle doğa korumacılık akımı daha çok orta-sınıf ve üst-orta sınıfın desteklediği bir akımdır.⁸ Martinez Alier, doğa korumacılığın arkasında üç temel post-materyal motivasyon olduğunu ileri sürmüştür: Bilimsel-biyolojik, estetik ve dinsel. Bilimsel açıdan, doğa bilimciler ve biyologlar doğanın mükemmelliğine ve zenginliğine vurgu yapmıştır. Estetik kaygılar açısından, doğa, sadece güzel olduğu ve insana keyif verdiği için korunmalıdır. Dinsel açıdan doğa, kutsaldır ve bu sebeple korunması gerekir.⁹ Bu akım ABD'de 19. yüzyılın son çeyreğinde 1892'de kurulan Sierra Kulübü öncülüğünde ortaya çıkan ve başkan Theodore Roosevelt'in himayesinde güçlenen Milli Parklar hareketinde ilk ifadesini bulur. Nitekim vakfın kurucusu John Muir, ormanların korunması alanında bu akımın ilk temsilcisidir. 1872 ve 1890 yıllarında Yellowstone ve Yosemite Milli Parklarının kurulması bu akımın ilk başarıları arasında yer alır. Muir'in yanı sıra Madison Grant, Gifford Pinchot bu hareketin fikir babaları, edebiyatta Thoreau, Emerson ve Wordsworth gibi romantik akımın temsilcileri de ilham kaynaklarıdır. Akım 20. yüzyılın ikinci çeyreğinde yaban hayatı yönetiminin ve ABD vahşi yaşam sisteminin babası Aldo Leopold'un *Yeryüzü Etiği* görüşlerinden beslenir. 1960'larda Paul Ehrlich ve Garret Hardin gibi neoMalthusyen teorisyenlerin aşırı nüfusun/kıtlığın çevre sorunlarının temel nedeni olduğu argümanına da dayanan bu çevreci görüş, aşırı nüfus artışının ve yoksulluğun doğa korumaya yönelik en büyük tehditler olduğunu ima eder. Bugün, bu koruma hareketi giderek daha fazla ekonomik bir dil kullanmaya başlamıştır. Hatta yaklaşımın, özellikle nesli tükenmekte olan türlere veya sulak alanlara ticarete konu olan izinlerin genişletilmesini teşvik ettiği için, dar bir ekonomik söylemi kopyaladığı iddia edilebilir. Bu hareket, gelişmiş dünyadaki insanların kendilerini Doğa'dan koparmış gibi gördüklerini ve "Doğanın değerini" bulmak için mücadele ettiklerini savunmakla başlar. Ekonomik değerlendirme eksikliğinin ekosistemlerin bozulmasına ve biyolojik çeşitlilik kaybına neden olduğu düşünülür. Doğa, insana hizmet haline gelen işlevlere sahip ekosistemler olarak görülür, ancak bu tür hizmetlerin piyasa değeri yoktur. Yine de bu hizmetlere soyut ekonomik değerler atfetmek mümkündür. Doğa korumacılık akımı içerisinde, doğal sermaye olarak doğanın önemi düşüncesine dikkat çekilir. Doğa korumacılar günümüzde doğayı doğal sermaye olarak gördükleri gibi ekosistem hizmetlerine parasal değer atfedilmesinde ısrar eder.¹⁰

1970'lerde Inglehart tarafından yeniden yorumlanan doğa korumacılık akımı, yeni toplumsal dönüşüme karşılık gelen post-materyalizm tezinin dayanağını oluşturur.¹¹ Inglehart (1971) "çevreyi kirliliğe karşı korumak için

⁷ Isabelle Anguelovski - Joan Martinez-Alier, "The 'environmentalism of the poor' revisited: Territory and place in disconnected global struggles", *Ecological Economics*, 2014, 102, 167-176, s.168.

⁸ Ronald Inglehart, 1971.

⁹ Joan Martinez-Alier, *The Environmentalism of the Poor: A Study of Ecological Conflicts and Valuation*, Edward Elgar, Massachusetts, 2002.

¹⁰ Isabelle Anguelovski - Joan Martinez-Alier, 2014, s.168.

¹¹ Joan Martinez-Alier, 2002, s. 3.

daha güçlü önlemler alınmalıdır" gibi bir önermenin kamuoyu anketlerindeki yanıtlarının zaman içindeki eğilimi incelendiğinde, ekonomiye yapılan vurgudan çevreye yapılan vurguya açık bir kayma olduğunu belirtir. Temel ekonomik ihtiyaçlar, savaş sonrası ekonomik büyüme döneminin bir sonucu olarak karşılandığı için 1960'lardan sonra ekonomik konulardaki sınıf çatışmasının artık ana çatışma biçimi olmadığını; "yaşam kalitesi" kaygılarının ön plana çıktığını, ekonomik önceliklerden çevresel önceliklere geçiş yaşandığını ileri süren post-materyalist tez, çevre hareketlerini, kaynakların hızla tükenmesi ve çevre kirliliği endişesi açısından değil, tam tersine, kültürel değerlerin daha güzel şehirlere ve kırsal alanlara sahip olmak gibi "yaşam kalitesi" meselelerine doğru değişmesi, yani maddi tüketimden ve ekonomik bölüşüm çatışmalarından uzaklaşmak açısından açıklar. Postmateryalist değerlere geçiş, marjinal faydanın azalmasıyla açıklanır: maddi mallar bol miktarda bulunduğundan, entelektüel ve estetik tatminlere kıyasla daha az değerli hale gelir. Bu açıdan çevreciliğin, refahın sosyal bir ürünü olduğunu savunur. Yoksulluk azaldığında ve geçim kaynakları güvence altına alındığında, insanların "yaşam kalitesi" konusunda endişelenmeye başlayacağını ileri sürer.¹² Ekonomik büyümenin çevre için iyi olduğunu, çünkü gelirler arttıkça ve bir orta sınıf ortaya çıktıkça, yaşam kalitesine artan ilginin, çevreyi koruyucu davranışları ve yasaları teşvik edeceğini ve böylece yasa koyucuların ve iş dünyasının biyoçeşitliliği korumaya özen gösterebileceğini savunur.

Doğa korumacılık akımına iki önemli eleştiri getirilir. Birincisi, ırkçı olmakla, beyaz üstünlükçü bir kültürü sürdürmekle, yerel halkları ve onların bilgi birikimlerini doğa koruma çalışmalarında göz ardı etmekle eleştirilmiştir. ABD doğa koruma hareketi, tarihsel olarak beyaz, orta ve üst sınıf elit hareketidir ve "çevresel ırkçılık" ile "çevresel adalet" söylemleri hareketin kelime dağarcığına ancak 1980'lerde girmiştir. Baskın Amerikan çevreciliğinin ırkçı kökleri, ulusal ve küresel koruma uygulamalarını da etkilemiştir.¹³ En önemlisi, yerel topluluklara karşı ön yargılı yaklaşması ve bozulmamış vahşi doğayı koruma takıntısıdır. Bu baskın anlatı, en etkili bekçileri olsalar bile yaşadıkları topraklara güvenen yerli ve yoksul insanlara çok az önem vermiştir. Doğayı yerel sakinlerini dışlayarak onlardan korumayı öngörür. Çevre yönetiminde onlara ve yerel bilgiye önem vermez. Yerli ve kırsal topluluklar genellikle sosyal, kültürel ve ekonomik doğanın, yaban hayatı ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına ilişkin koruma kurumları ve politikaları, uygulama ve popüler anlatılardan dışlanır. Koruma çabalarının yerel sakinler üzerindeki sosyal etkilerini dikkate almaz; milli parklar ve koruma alanları oluşturulduğunda insanların maruz kalması gereken yerinden edilme ve kayıpları da sıklıkla ihmal eder. Özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinde çok geniş alanlara kurulan milli parklar ve koruma alanları yozlaşmış hükümet yetkililerinin, ticari turizm ve safari operatörlerinin, avcılar, araştırmacılar ve belgesel film yapımcılarının yararlanabilmesine tahsis edilerek yerli halklardan koparılır. İkincisi bu akım, doğanın korunmasında koruma vakıfları gibi özel ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) gibi uluslararası resmî kurumlara gereğinden fazla önem atfetmektedir.¹⁴

Zenginlerin çevreciliğinin ekonomik ağırlıklı ikinci kategorisi Eko-verimlilik Dalgası olarak adlandırılır. Martinez-Alier'in günümüzün en güçlü çevrecilik akımı olarak ifade ettiği bu yaklaşım, ekolojik modernleşme ve doğal kaynakların akıllı kullanımı düşüncelerine dayanır. Çevresel sorunların nedeni, nüfus artışı ve insan faaliyetleridir. Doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimine, doğal manzaraları bozmaktan daha yüksek bir öncelik veren bu yaklaşımın kökleri, özellikle 1800'lerin ikinci yarısından sonra Batı Avrupa'da bilimsel orman yönetimi üzerine yapılan çalışmalara dayanır. Sürdürülebilirlik ve ekolojik modernleşme söylemleriyle günümüz çevre ve iklim değişikliği politikalarına yön veren eko-verimlilik akımı, gelir düzeyi arttıkça zamanla çevre kirliliğinin azalacağı ilişkisini kuran Kuznets Eğrisine dayanarak sürdürülebilir ekonomik büyümeyi amaçlar.¹⁵ Bu hareket günümüzde bir sistem olarak tüm ekonomi ile ilgilenmektedir ve ekolojik modernleşme ve doğal kaynakların akıllı kullanımı teorilerine yansımaktadır. Burada "Doğa" kelimesi neredeyse hiç kullanılmamaktadır ve kaynak ekonomistleri küresel koruma programlarını haklı çıkarmak için maliyet/fayda analizi sunmaktadır. Onlar için ekonomik ve ekolojik rasyonaliteler mükemmel bir şekilde uyumludur. Korumacılar ve kaynak ekonomistleri dostane bir şekilde birlikte

¹² Joan Martinez-Alier, 1995, s. 2.

¹³ Robert D. Bullard, *Dumping in Dixie*. Boulder: Westview Press, 1990.

¹⁴ Isabelle Anguelovski - Joan Martinez-Alier, 2014, s.168.

¹⁵ Joan Martinez-Alier, 2002, s. 5.

çalışırlar. Eko-tüketim, eko-ticaret, enerji verimliliği, geri dönüşüm uygulamalarıyla daha fazla büyüme, ticaret ve tüketim ideolojisine dayanan bu akım, ekonomik büyüme sanayileşme ve kentleşme gibi faaliyetlerin çevre ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini kabul etmekle birlikte bunlardan kaçınmanın da mümkün olmadığını iddia eder.¹⁶ Doğa korumacılık akımının tersine, bu akım doğanın kendisini değil, doğanın insanlığa sağladığı kaynakların korunması gerektiğini iddia eder. Ekonomik bir değerlendirme diliyle bu kaynakları "doğal sermaye" olarak nitelendirir. Bu kaynaklar ekonomik büyümenin sürdürülebilmesi için elzemdir. Akım, çevre sorunlarının çözümünde sürdürülebilir kalkınmaya, ekolojik modernleşmeye, bilimsel endüstriyalizme, yönetsel ekolojiye, değişen teknolojilere, fayda maliyet analizine dayalı doğal kaynaklar ekonomisine, dışsallıkları fiyat sistemine içselleştirmeye inanır. Teknolojik gelişme, ekonomik etkinliklerin doğa üzerindeki negatif etkisini azaltabilecek en uygun yöntem olarak görülür. Materyalist ve sözde postmateryalist değerler ayrımının belirsiz olduğunu ileri süren Martinez-Alier'in bu akıma getirdiği en önemli eleştiri "yoksulların çevreciliğini" unutmaması değil, zenginlerin çevreciliğinin maddi köklerini dikkate almamasıdır.¹⁷ Bir diğer eleştiri doğal kaynakları ticarileştirmesi ve piyasa ekonomisinin doğa üzerindeki etkisini artırmasıdır. Üçüncü bir eleştiri ise çevresel eşitsizliklere kör olması ve çevresel adalet gibi bir kaygıya ve değere yer vermemesidir.¹⁸

Piyasa çevreciliği olarak da isimlendirilen zenginlerin çevreciliği piyasa temelli korumayı savunur ve çevrenin yönetimini piyasa, özel mülkiyet ve serbest ticaretin işleyişine bırakır. Bu egemen akım binlerce çevre anlaşması, dünya çapında ulusal çevre koruma ajansları, binlerce doğa koruma alanı, sayısız kentsel çevre girişimi, enerji verimliliği, geri dönüşüm ve sürdürülebilir ürün ve hizmetler için sertifikasyon programlarının geliştirilmesine rağmen başarılı olamamıştır. Orta sınıflar, zenginler ve daha zengin ulusların şirketleri tarafından yönlendirilen ana akım çevreciliğin başarılarını ve başarısızlıklarını incelediği araştırmasında Dauvergne, çağdaş çevreciliğin sürdürülebilirliği teşvik etmede başarısız kaldığını iddia eder. "Daha fazla ekonomik büyüme, daha fazla tüketim ve daha fazla sözde çevre dostu mal satan daha fazla şirket gezegenimizi kurtarmayacaktır" eleştirisini getirir.¹⁹ Çünkü günümüzde sürdürülebilirlik projelerinin kendileri yeni sermaye birikim güzergahlarını oluşturmaktadır. Bir dizi başarısına rağmen zenginlerin çevreciliğinin, teşvik ettiği aşırı tüketim ve kontrolden çıkmış büyümenin zararlarının çözüm çabalarına kıyasla çok daha ağır bastığına dikkat çeker. Dauvergne, çevresel politikaları, söylemleri ve gündemleri kontrol altında tutan çok uluslu şirketler, uluslararası kuruluşlar ve hükümetlerin yanı sıra ayrıca, Greenpeace, Nature Conservancy, Conservation International ve World Wildlife Fund dahil olmak üzere Kuzey merkezli, fonlarının çoğunu zenginlerden ve küresel şirketlerden çeken büyük önemli çevre gruplarını da inceler. "Yeşil aklama" misyonunu üstlenmiş bu türden ifsat edilmiş koruma kuruluşlarının zenginlerin çevreciliğinin çok önemli ve yakışsız yönü olduğunu vurgular. Büyük şirketlerden ve hükümetlerden fonlanan bu grupların iktidara çevresel hakikatleri haykırmamasına şaşırılmaması gerektiğine dikkat çeker.²⁰

Zenginlerin çevreciliği, piyasa güçlerinin çevresel olarak sürdürülebilir üretim ve tüketimi teşvik etmek için yeniden yönlendirilebileceği varsayımına dayanan günümüzün baskın çevre paradigmasıdır. Bu çevrecilik paradigması sadece şirketler ve kurumsal danışmanlar arasında değil, aynı zamanda çok taraflı ve iki taraflı kurumlar, küresel çevre grupları ve akademinin bir bölümü arasında da popülerdir. Şirket ya da şöhret çevreciliği gibi farklı isimler altında bireyler, kuruluşlar, devletler ve şirketler her zamankinden daha fazla sözde "çevre dostu" çabalara katılmakta, ancak küresel ekolojik sürdürülemezliğin kötüleşen krizini tersine çevirmek için yeterli olamamaktadır. Bu başarısızlığın nedeni, bu "zenginlerin çevreciliği"nin, sorunları yaratan eşitsizliğin ve devlet-şirket şiddetinin altında yatan sosyal yapıları sorgulamaması ve kapitalizmin büyüme zorunluluğuna meydan okumamasıdır.²¹ Zenginlerin çevreciliği günümüzde çevresel düşüncenin, politikanın ve uygulamanın baskın tarzıdır, insanlara

¹⁶ Joan Martinez-Alier, 2002.

¹⁷ Joan Martinez-Alier, 1995, s. 2.

¹⁸ Isabelle Anguelovski - Joan Martinez-Alier, 2014, s.170.

¹⁹ Peter Dauvergne, *Environmentalism of the rich*, The MIT Press, Cambridge, MA, 2016, s.151.

²⁰ Peter Dauvergne, 2016.

²¹ Peter Dauvergne, 2016

ve ekosistemlere zararlıdır, çünkü daha fazla kişisel tüketim, daha fazla ekonomik büyüme ve daha fazla şirket pazarlaması, satışı ve kârını savunur. Başka bir deyişle, kapitalizmin ve sonsuz ekonomik büyümenin gezegen ve insanlar için iyi olduğunu savunan bir çerçevedir, oysa bilim bunun tam tersini açıkça göstermektedir.

Yoksulların Çevreciliği

“Yoksulların çevreciliği” Joan Martínez Alier ve Ramachandra Guha tarafından 1980’lerin ikinci yarısında geliştirilen bir kavram ve politik ekoloji yaklaşımıdır. Barcelona Ekolojik İktisat ve Politik Ekoloji Okulu etrafında gelişen kavramın literatürde özgün bir yeri vardır.²² Sürdürülebilirliği sağlamanın bir yolu olarak adalete yaptıkları ortak vurgu göz önüne alındığında popüler çevrecilik veya çevresel adalet hareketi olarak da adlandırılan yoksulların çevreciliği “Ekonomik büyüme ve sosyal eşitsizliklerin neden olduğu yerel, bölgesel, ulusal ve küresel ekolojik dağılım çatışmalarından doğmuş” ve 1990’lardan itibaren önceki iki düşünce akımından esinlenerek eklenmiş küresel bir sosyal hareket olarak ortaya çıkmıştır. Bir yandan, ABD’deki 1960’lardan itibaren çevresel ırkçılığa karşı çıkan medeni haklar ve çevre adaleti hareketi, diğer yandan, 1970’lerden itibaren kendi kaderini tayin hakkını ve kapitalist kalkınmanın “suistimallerini” vurgulayan Küresel Güney’deki tarımsal, hak temelli ve yerli hareketler. Bu yazarlar, bu yerel topluluklarda ortaya çıkan mücadelelerin mutlaka bir çevreci ideoloji içermesi gerektiğini, bu toplulukların gerçekte çevresel koşullarla, doğal kaynaklara erişim ve bunların eşitlikçi dağılımı ile ilgili olarak savunmacı bir tavır aldıklarını vurgulamaktadır. Hareketi tarifleyen kavram, zenginlerin çevreciliğine bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır ve çevresel adalet ihtilaflarında taraf olan aktörlerin, çoğu kez çevresel bir dil ve söylem kullanmamaları nedeniyle 1990’lara kadar fark edilir bir hareket olamamıştır.²³ Güney’de çevre hareketlerini başlatan ve örgütleyen bu yoksul insanlardır. McMichael yoksulların çevreciliğinin iki biçim aldığını belirtir: “habitatlardan devletler ve piyasalar tarafından işgalini engellemeye çalışan aktif direniş ve çevresel bozulma karşısında yaşam alanlarını yenilemenin asırlık uygulamasını örnekleyen adaptasyon.”²⁴ Birinci tür, yaşam alanlarını savunmaya çabalarken, ikinci tür pratikte, mevcut sosyal ve çevresel sorunlara bazı cevaplar yatar.

Çevresel adalet hareketi, popüler çevrecilik, geçim ekolojisi ve özgürleşme ekolojisi olarak da adlandırılan yoksulların çevreciliği, ekonomik büyüme ve sosyal eşitsizliklerin sebep olduğu yerelden küresel uzanan farklı ölçeklerdeki ekolojik bölüşüm çatışmalarından kaynaklanır.²⁵ Yerel çevre hareketlerinin temel bir gerçeği, endüstriyel kapitalist ekonomiyi beslemek için yapılan keşif ve sömürü süreçlerinin esas olarak meta menzillerinde gerçekleştiğidir. Yoksul/yerli halkların kırdan ormansızlaşmaya, büyük barajlara, vahşi madenciliklere karşı mücadeleleri; su hasadı ve ormanların korunması için proaktif kolektif projeler, kentte ise yoksulları dışlayan, mülksüzleştiren ve yerinden eden mega projeler, yeni havaalanları, otoyollar, çöp ve atık alanları, kentsel dönüşüm, soylulaştırma ve arsa spekülasyonu karşıtı hareketler ve kentsel çiftlikler, topluluk bahçeleri, parklar ve oyun alanları, toplum merkezleri, sağlıklı konut ve atık yönetimi girişimleri.²⁶ Yoksulların çevreciliği, çevresel bozulmanın Yerli Halklar da dahil olmak üzere kırsal ve kentsel yoksulların refahı üzerindeki olumsuz etkilerini ve bu tür nüfusların kaynak çıkarma ve çevresel mülksüzleştirme çatışmalarında oynadığı kritik rolü vurgular. Ekonomik büyüme, yenilenemeyen kaynakları sürdürülemez bir şekilde sömürerek doğaya zarar verir ve küresel yoksullar için zararlıdır, çünkü çevresel bozulma ve kirliliğin yükü genellikle ve orantısız bir şekilde bunların üzerine yıkılır. Bunun sonucu, yoksulların mülksüzleştirilmesi, yerlerinden edilmesi, hayatta kalma araçlarına yabancılaşması, kültürlerinin ve sosyal kurumlarının zarar görmesidir. Yoksul toplulukların, yaşam alanlarının tahrip ve tehdit edilmesini önlemeye yönelik mücadelelerinden oluşan bu akım, bu nedenle aynı zamanda kişinin yerinde ve çevresinde kalma ve

²² Sergio Villamayor-Tomas-Roldan Muradian (der.) *The Barcelona School of Ecological Economics and Political Ecology A Companion in Honour of Joan Martinez-Alier*, Springer Nature, Cham, Switzerland, 2023.

²³ Ramachandra Guha- Joan Martínez Alier, 1997.

²⁴ Philip McMichael, *Development and Social Change: A Global Perspective*, Pine Forge Press. California, 2008, s. 245.

²⁵ Joan Martínez-Alier, 2002.

²⁶ Isabelle Anguelovski - Joan Martínez-Alier, 2014, s.171.

kontROLSÜZ yatırım, toprak gaspı, spekülasyon ve yatırımsızlık dalgalarından korunma hakkıdır.²⁷ Aslında, insanlar yerel yaşam alanlarının korunması için mücadele verirken belli bir çevresel ideolojiye bağlı değildiler. Yoksul insanların kendilerini çevreciler olarak hissetmesi, düşünmesi ve davranması da gerekmez. Tarihte ve günümüzde birçok kaynak çıkarma ve atık bertaraf çatışmasında, yoksullar genellikle ticari firmalara ve devlete karşı doğanın korunmasının yanında yer almıştır. Mücadeleler, doğa korumacılığın aksine sadece doğanın korunması adına yürütülmez.²⁸ "Ekolojik bölüşüm çatışmalarında, yoksul insanlar çevreci olduklarını iddia etmeseler bile kaynak korumanın ve temiz bir çevrenin tarafındadır."²⁹ Yoksullar yaşam alanlarını oluşturan çevreyi bazen kadim toprak ve su hakları bazen de doğanın kutsallığına başvurarak savunmaya çalışırlar. Bozulmamış çevre bir yaşam kaynağı ve gerekliliği olarak görülür. Çünkü doğa, yerel toplulukların geleneksel yaşam tarzlarını, topluluklar arası ve topluluk içi sosyal ilişkilerini sürdürmesi ve temel inanç sistemlerine veya kozmolojilerine sadakatin olmazsa olmazıdır. 'Yoksulların ve yerlilerin çevreciliği, Inglehart'ın yukarıda değinilen, çevreciliğin etkili 'post-materyalist' yorumuna itiraz eden bir kavramdır.³⁰ Yoksulların "yeşil (çevreci) olmayacak kadar fakir olduğunu" ileri süren Inglehart'ın aksine, bu yaklaşım çevrenin korunmasını lüks bir mal olarak tasavvur etmez.³¹ Yaklaşım aynı zamanda Ulrich Beck'in çevresel risklerin sosyal sınıfa karşı yansız olduğu görüşüne de aykırıdır.³² Yoksulların ve yerlilerin çevresel hareketleri, kendi maddi geçim kaynakları için yer/mekân temelli mücadelelerdir. Kapitalist yayılma ve derinleşme süreçlerinde devlet veya şirketlerin tehdit ettiği yaşam alanları ve geçim kaynaklarını savunma hareketidir. Doğal kaynak geliştirmeye dayalı "kalkınma" olarak isimlendirilen şey, insani ve ekolojik bedelleriyle yoksulları sadece daha yoksul hale getirir. Zengin toplumların kirlilikten kaçınma potansiyelini ve çevre kirliliğinin yükünü ve sorumluluğunu yoksul topluluklara kaydırma eğilimini vurgularken, yoksulların çevreci olacak kadar zengin olmadığı tezinin eleştirisi, Üçüncü Dünya'daki insanların doğal kaynaklarını yönetmeye olan ilgisini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, zenginlerin aşırı tüketiminin doğal kaynaklara olan talebe yol açtığını, bunun da çevresel bozulmaya neden olduğunu ve bu zararın yükünün daha yoksul ulusların ve toplulukların üzerine yıkıldığını iddia etmektedir.³³

Yaklaşımın analitik merceğini doğal kaynaklara adaletsiz erişimden, mülksüzleştirme ve yerinden etmelerden ve kirlilik yüklerinin adaletsiz dağılımından kaynaklanan sosyal ihtilafları ifade eden ekolojik dağılım çatışmaları kavramı oluşturur.³⁴ Ekolojik dağılım çatışmaları, çevresel adaletsizliklere karşı kolektif talepleri ifade eder. Kavram, Alier'in 2002 tarihli kitabında dünya çapında çoğu emtia çıkarma sınırlarında gerçekleşen yaklaşık 150 sosyo-ekolojik ihtilafı incelemek için kullanılmıştır. *The Environmentalism of the Poor: A Study of Ecological Conflicts and Valuation* başlıklı bu kitap, çevreyi savunan ana sosyal aktörlerin çoğu zaman yoksul ve/veya yerli topluluklar olduğunu vurgulamıştır. Yoksullar şikayetleri ve talepleri aracılığıyla çeşitli değerlendirme dilleri kullanırlar (örneğin, yaşam ve geçim kaynağı, kutsallık veya ekolojik değerler açısından doğaya değer atfetme). Parasal tazminat olsa bile, doğal kaynak çıkarımına, "ekstraktivizm"e dayalı kalkınmanın, bazı açılardan onları yoksullaştırdığını ileri sürmüşlerdir. Bu tür sosyal ihtilaflar genellikle çevresel bozulmanın yoksul ve savunmasız toplulukların marjinalleşme süreçleriyle yakından bağlantılı olduğunu göstermektedir. Gerçekten de "yoksulların çevreciliği" yaklaşımının temelinde şu önerme yatar: geçim kaynaklarının ayrılmaz bir parçası olduğundan dolayı marjinal toplulukların genellikle (her zaman olmasa da) çevreyi savundukları gerçeği. Yoksulluk ile çevresel şikayetler arasında aleni bağlantılar kurar. Sosyal tarih disiplini içinde doğan terim, tanınma ve katılım talepleri de dahil olmak üzere sosyal adaleti merkeze alır ve insan hakları ve çevre mücadelelerinin ayrılmaz olduğu öncülüne

²⁷ Isabelle Anguelovski - Joan Martinez-Alier, 2014, s.173.

²⁸ Isabelle Anguelovski - Joan Martinez-Alier, 2014, s.169.

²⁹ Joan Martinez-Alier, 2002.

³⁰ Ronald Inglehart, 1971.

³¹ Joan Martínez-Alier, "Commentary: the environment as a luxury good or "too poor to be green", *Ecological Economics*, 1995,13.

³² Ulrich Beck, *Risk Society. Towards a New Modernity*, Sage, London, 1992.

³³ Ramachandra Guha, 2000, s.153.

³⁴ Joan Martinez-Alier, 2002.

dayanır.³⁵ Yoksullaştırılmış, marjinalleştirilmiş ve yerli toplulukların kaynak çıkarma, atık bertarafı ve büyük altyapı projeleri yürüten devlet ve şirketlere karşı direndiği çoklu çevresel adalet hareketlerini ifade eder. Bununla birlikte, çevresel adaletsizliklerin dünyanın dört bir yanındaki Yerli topluluklar üzerindeki orantısız etkilerine dair artan kanıtlarla, Joan Martinez-Alier'in son yazıları, kavramın kapsamını daha da genişletmekte ve buna Yoksulların ve Yerlilerin Çevreciliği olarak atıfta bulunmaktadır (Martinez-Alier vd, 2016). Bu akımın temel aktörleri yerli ve kırsal topluluklardır. Martinez-Alier'e göre, yerli halklar ve yoksul kırsal ve kentsel kadınlar, yaşam alanlarını ve geçim imkânlarını çok uluslu şirketlere karşı savunan bu ekolojik savaşın ana aktörleridir.³⁶ Hem yoksulların hem de yerlilerin çevreciliği ve çevre adaleti, Yerliler, Kadınlar, Köylüler, Romanlar, Afrikalılar ve Latin Amerikalılar gibi tarihsel olarak madun topluluklar aleyhine, çevresel fayda ve zararların adaletsiz ve eşitsiz dağılımını anlamak için teorik çerçevelerdir.

Günümüzde yoksulların çevreciliği en güçlü çevrecilik akımlarından biridir ve ekolojik sürdürülebilirlik için temel kuvvet haline gelmektedir. 'Yoksulların çevreciliği' heterojen ama örtüşen kahramanlar tarafından birçok yerel direniş biçimi aracılığıyla uygulanır. "Kalkınmanın" şiddetine ve çevresel yıkıma karşı temel muhalefeti oluşturur. Güney'de ortaya çıkan bu tarz çevresel mücadelelerin öne çıkan örnekleri vardır: 1970'lerde Himalayalar'daki Chipko hareketi³⁷ ve 1980'lerde Brezilya'da katledilen Chico Mendes ile bağlantılı Amazon yağmur ormanlarını savunma hareketi seringueiros. Bu kavram 1980'lerde geliştirildiğinde ormanları savunmak için iki sembolik "yoksulların çevreciliği" örneğini temsil ediyordu. Bu tür çevreciliğin diğer çağdaş örnekleri, Nijer Deltası'nda Shell'in petrol çıkarımından kaynaklanan zararlı protesto eden Ogoni, Ijaw ve diğer yerli toplumlardı. Brezilya'da ve Tayland'da okalıptüslere karşı "plantasyonların orman olmadığı" gerekçesiyle direniş; Hindistan'daki Narmada nehri (Adivasi toplulukları) ve Brezilya'daki baraj inşaatı nedeniyle yerinden edilmiş insanların baraj karşıtı hareketleri (Movimento dos Atingidos por Barragens) ve tarımsal endüstrilere ve biyokorsanlığa karşı Via Campesina gibi yeni köylü hareketleri. Martinez-Alier'e ve Rob Nixon'a göre Kenya Yeşil Kuşak Hareketi ormanlar bağlamında yoksulların çevreciliğinin en ünlü örneklerinden bir tanesidir.³⁸ Yeşil Kuşak Hareketi gibi topluluk bazlı yerel veya taban hareketlerinin hayatta kalmaktan ve yaşam alanlarını korumaktan başka bir üst ideolojik amaçları da bulunmamaktadır. Toprağın, suyun ve temiz havanın kaybedilmesine bağlı yoksulluğun artması riskine karşı bir tepkidir. Yaşam standartlarını iyileştirme şanslarının azalmasına karşı tepki gösterirler. Özgürlüklerini kaybederler.³⁹

Yoksulların çevreciliği, ekonomik açıdan gelişmiş ve azgelişmiş ülkelere bağlı küresel eşitsizlikle ilişkili bir yaklaşımdır. Akım bir yandan post-materyalizm eleştirisi üzerinden gelişirken, diğer yandan da çevresel adalet hareketlerinden biri olarak ekolojik dağılım çatışmalarını kapsar. Çevresel risklerin eşitsiz dağılımı sonucu ortaya çıkan yoksulların çevreciliği, çevresel adalet talepleri ve ırk ayrımcılığına karşı kamusal haklar mücadelesine dayanır ve farklı söylemler kullanır. Martinez-Alier'e göre bunlar yoksulların çevrelerini savunurken kullandıkları "çevresel değerlendirme dilleri"dir. Devlet ve şirket yetkililerinin doğal kaynak, yeraltı zenginlik, fayda-maliyet, yatırım, gelir, kâr gibi egemen ekonomik söylemlerden farklı terimlerle kodlanmış mesajları anlama konusundaki isteksizliğine veya yetersizliğine rağmen, ekolojik bölüşüm çatışmalarının başvurduğu deyimler genellikle "sağlık ve geçimlerini ucuz gören" (hayali) piyasaya yabancıdır: "ekosistemlerin ekolojik değeri, kutsallığa saygı, geçim kaynaklarının aciliyeti, insan yaşamının onuru, çevre güvenliği talebi, gıda güvenliği ihtiyacı, kültürel kimliğin savunulması, eski diller ve yerli toprak hakları, manzaraların estetik değeri, kişinin kendi çevresel alanını aşma adaletsizliği, kast sistemine meydan okuma ve insan haklarının değeri."⁴⁰

³⁵ Isabelle Anguelovski- Joan Martinez-Alier, 2014, s.169.

³⁶ Isabelle Anguelovski- Joan Martinez-Alier, 2014, s.169.

³⁷ Ramachandra Guha, *The Unquiet Woods: Ecological Change and Peasant Resistance in the Himalaya*, Oxford University Press, Delhi, 1989.

³⁸ Joan Martinez-Alier, 2002; Rob Nixon, *Slow Violence, Gender, and the Environmentalism of the Poor*, Harvard University Press, Cambridge, 2011.

³⁹ Sergio Villamayor-Tomas-Roldan Muradian, 2023.

⁴⁰ Joan Martinez-Alier, 2002, s.150.

Yoksulların çevreciliğine ilişkin bir diğer önemli kavram, Nixon'un "yavaş şiddet" kavramıdır.⁴¹ Nixon, yavaş şiddeti "yavaş yavaş ve gözden ırak bir şekilde ortaya çıkan, zaman ve mekâna yayılı gecikmeli bir yıkım, tipik olarak hiçbir şekilde şiddet olarak görülmeyen yıpratıcı bir şiddet" olarak tanımlar.⁴² Çevresel yıkımların, iklim değişikliğinin, savaşlardan kaynaklı zehirli radyoaktiflerin ve ormansızlaştırmanın yarattığı etkilerin zaman içerisindeki tezahürü olarak görülen yavaş şiddet, gözle görülemez ve hesaplanamaz. Nixon, yoksulların çevreciliğinin sıklıkla "zengin ülke vatandaşlarının ve giderek artan bir şekilde Küresel Güney'deki kentli orta sınıfların sürdürülemez tüketici iştahını sürdürmek için Küresel Güney'e uygulanan kaynak emperyalizmi tarafından" hızlandırıldığını belirtir.⁴³ Dışarıdan kaynak kullanmaya bağlı çevresel kriz, dünyadaki eko-sistem halklarını derin bir şekilde etkilemekte ve bu halklar geçim kaynaklarının zenginler tarafından gasp edilmesine karşı savunmaktadır. Nixon, Kenya'daki Yeşil Kuşak Hareketi gibi birçok az gelişmiş ülke çevre hareketini ele alır. Bu tür örnekler üzerinden, yoksulların çevreciliğinin sadece teorik değil; eylemsel boyuttaki varlığına ve çeşitliliğine dikkat çeker. Küresel eşitsizlik temelinde yükselen çevre hareketleri örnekleri, az gelişmiş ülkelerdeki çevresel zararların zamana yayılan şiddetini ve buna karşı mücadele eden dezavantajlı toplumsal kesimlerin çevre koruma yaklaşımını açıklar. 1970'lerde Kenya'da ortaya çıkan Yeşil Kuşak Hareketinin bir parçası olan ağaç dikme eylemi, sembolik olarak demokrasi mücadelesine dönüşmüş ve bu taban hareketi demokrasi tohumları ekme görünümüne bürünmüştür. Nixon, ormansızlaşma ve toprak erozyonunun yavaş şiddetine karşı Yeşil Kuşak Hareketinin sivil itaatsizlik örneklerini ve oturma, kendilerini ağaçlara bağlama, ağaçlara sarılma gibi farklı protesto yöntemlerini kullanan ancak, şiddetli baskı ve müdahalelerle karşılaşan yoksul kadınların bu akımın aktörlerinin önemli örneklerinden birisi olduğuna dikkat çeker.⁴⁴ Nixon, yerel toplulukların "neoliberalizmin yüksek çağı sırasında dünya çapında yerli kaynak isyanlarındaki üstel artışın, büyük ölçüde, çıkarmak, yağmalamak ve ayrılmak için (resmi arazi haritalarıyla birlikte) gelen "kısa vadeciler" ile ekolojik yıkım içinde yaşamak zorunda olan ve bu nedenle zenginliği zamanın ölçeklerinde farklı şekilde tartmak zorunda olan "uzun vadeciler" arasındaki zamansal perspektiflerin çatışmasından kaynaklandığını" iddia eder.⁴⁵ Gerçekten de çevreciliğin kaderinin – ve daha belirleyici olarak, biyosferin kendisinin niteliğinin – önümüzdeki on yıllar içinde Guha ve Martinez-Alier'in "dolu mide" ve "boş karın" çevrecilikleri olarak adlandırdıkları iki şey arasındaki gerilimle önemli ölçüde şekilleneceğini savunur.⁴⁶

Gittikçe ağırlaşan önemli ve acil çevre sorunlarının çoğunun küresel olması nedeniyle yoksulların çevreciliğinin dünya ölçeğinde bir etkisinin olup olmadığı sorusunu gündeme getirir. Bu kavram, öncelikle Küresel Güney'deki kırsal toplulukların çevresel kaygılarına görünürlük kazandırmıştır. Kuzey ülkelerini neden oldukları ekolojik yıkımdan sorumlu tutanların, Güney ülkelerindeki bu tür çevre hareketleri olduğunu belirtmektedir. Daha iyi küresel bir çevre yönetimi ve kalkınma politikaları için, yoksul ülkelerdeki çevre hareketlerinin rolünü vurgular, kalkınmanın demokratikleştirilmesine yönelik en güçlü itirazları ve talepleri dile getirir. Yoksulların çevreciliği, zengin ülkeler ve Batılı STK'lar tarafından hükmedilen yeşil gündemleri geri itmekte, çevreciliğin gündemini genişletmekte, kalkınmanın ve refahın soyut Gayri Safi Yurtiçi Hasıla olarak ölçülmesine itiraz etmekte, özellikle gelişmiş ülkelerde, küçülmeyi savunmakta, ekonominin mutlak parasallaştırılmasına meydan okumakta, hoyrat ekonomik büyümenin Küresel Güney'deki hasarının tazminini talep etmekte, yeni teknolojilerin etkileri konusunda ikazda bulunmakta ve tanıma, katılım ve yeniden bölüşüme vurgu yaparak sosyal adaleti ve insan haklarını herhangi bir çevre politikasının merkezine yerleştirmektedir. Ulusal ve uluslararası çevreci STK'lar, son on yıllarda bu tür geçim mücadelelerine açık bir çevresel anlam kazandırmış, onları daha geniş ulusal ve küresel ağlara bağlamış, çok uluslu şirketlerin ve devletlerin kontrolünde gerçekleşen kalkınma ve çevre konferanslarına kendi alternatif Halk Zirvelerini düzenlemiş ve yerel veya küresel yeni politikalar önermiştir. Başarısı büyük ölçüde uluslararasılaşmasına bağlı bu hareketlerin destekçileri BM raportörleri ve UNEP değil Global Witness, Front Line Defenders, Oilwatch,

⁴¹ Rob Nixon, 2011.

⁴² Rob Nixon, 2011, s. 2.

⁴³ Rob Nixon, 2011, s. 22.

⁴⁴ Rob Nixon, 2011, s. 136.

⁴⁵ Rob Nixon, 2011, s. 17.

⁴⁶ Rob Nixon, 2011, s. 5.

World Rainforest Movement, Mines and Communities, OCMAL, GRAIN gibi çevre ve insan hakları sivil toplum grupları olmuştur.⁴⁷

Nihayet her ne kadar Kuzey-Güney ayrımı yapılsa da zenginlerin çevreciliği ile yoksulların çevreciliği arasındaki bu ayrım coğrafi bir ayrım da değildir: Yoksulluğun ve zenginliğin küresel yayılımı bağlamında zenginlerin çevreciliği, gelişmiş Kuzey ülkelerindeki seçkinler arasında olduğu kadar Güney ülkelerindeki seçkinler arasında da bulunabilir. Ve yoksulların çevreciliği yaygın olarak Güney ülkelerine özgü olsa da ABD’de yaşam alanlarını ve kadim kutsal topraklarını tehdit eden petrol boru hatlarına karşı direnen ve kendilerini su koruyucuları (mni wiconi) olarak da adlandıran Standing Rock Sioux Kızılderili yerlileri örneğinde Kuzey ülkelerinde de bulunabilir.⁴⁸

2. Kenya Yeşil Kuşak Hareketi

Yeşil Kuşak Hareketi 1977 yılında başkent Nairobi’de ağaç dikimini teşvik etmek, çevreyi korumak ve yaşam alanlarını iyileştirmek üzere yerel toplulukları ve özellikle kadınları güçlendirmek için Wangari Maathai tarafından ve Kenya Ulusal Kadın Konseyi (NCWK) himayesinde su kaynakları kuruyan, gıda güvenliği azalan, yakıt veya çit amaçlı odun ihtiyacı için uzaklara gitmesi gereken Kenyalı kadınların ihtiyaçlarına yanıt vermek üzere kurulmuş, toplumsal cinsiyet vurgulu ekofeminist bir harekettir.⁴⁹ Bir zamanlar %40’ı orman olan Kenya’nın günümüzde sadece %2’si ağaçlıktır. Hareket kırsal ve kentsel alanlardaki yoksul topluluk üyelerinden oluşan küçük grupları kamusal ve özel alanlarda dikerek, yetiştirerek ve bakımını yaparak ağaçlardan yeşil kuşaklar oluşturmak üzere örgütlemiştir. Hareket ülke çapında yoksul köylerde ve kentsel alanlarda 6.000 grup örgütlemiş, çevre koruma ve refahlarını iyileştirme konusunda 50.000 Kenyalı haneyi harekete geçirmiş, (%70 hayatta kalma oranıyla) bugüne kadar 51 milyondan fazla ağaç dikimini gerçekleştirmiştir.⁵⁰

Hareketin Felsefesi ve Değerleri: “Ağaç Eşittir Hayat”

Yeşil Kuşak Hareketinin felsefesi çatışmasızlık, yani şiddet içermeme, kendi kendine yardım, doğaya saygı ve eylem olarak da “küresel düşün yerel hareket et” ilkelerine dayanmaktadır. Hareket sürdürülebilir kalkınmaya demokrasi, insan hakları ve özellikle kadın haklarını kapsayan holistik bir yaklaşıma sahiptir. Son on yıl zarfında Yeşil Kuşak Hareketi kendi kaderini belirleme, adalet, eşitlik, iyileştirilmiş yaşam koşulları ve çevresel konservasyon için topluluk bilincini harekete geçirmek üzere bilinçlendirme yaklaşımını benimsemiştir.⁵¹ Yüzlerce yerel liderin sosyal, ekonomik ve politik adalet için savunma ve destek vermesini sağlamıştır. Uluslararası düzeyde hareket diğer Afrika ülkelerinde sosyal adalet gruplarının benzer yaklaşımlar geliştirmesi ‘yeşil bilinç’ yaklaşımına yardım etmek üzere bir Pan-Afrika Ağını kurmaya başlamıştır. Küresel düşünen ve yerel hareket eden bir örgüttür.

⁴⁷ Isabelle Anguelovski- Joan Martinez-Alier, 2014, s.173.

⁴⁸ Literatürde bu iki kavramsallaştırmaya ilaveten üçüncü bir kategori daha ortaya atılmıştır: Hoşnutsuzların Çevreciliği. Ne zenginlerin çevreciliği ne de yoksulların çevreciliği kavramları bugünün çevre hareketlerini açıklayabilecek kadar kapsamlı değildir. Her ikisinin de kavramsal gücü çevreci hareketlerin katılımcılarının taleplerinin homojen olduğu varsayımıyla sınırlıdır. Oysa, günümüzdeki çevre hareketlerinin katılımcıları gelir düzeyleri, sınıfları, ırkları, cinsiyetleri, renkleri, ulusları, eğitim seviyeleri ve yaşları açısından heterojenlik göstermektedir. Arsel, Akbulut ve Adaman (2015) Türkiye’de giderek yaygınlaşan bir tür çevresel aktivizmden hareketle ‘hoşnutsuzluğun çevreciliği’ kavramını literatüre kazandırmıştır. Kömürlü termik santrale karşı bir direniş hareketini analiz ederek, sınıf ve çevre bilinci arasındaki ilişkiyi ve mevcut literatürün kalkınma projelerine karşı hareketlerin altında yatan motivasyonunu açıklama yeteneğini sorunsallaştırmaktadırlar. Yerel çevre hareketlerinin sadece ya da öncelikle çevresel kaygılardan kaynaklanmadığını, diğer şeylerin yanı sıra neoliberal kalkınmacılığa karşı hoşnutsuzluk, demokratik politika yapımının göz ardı edilmesi ve toplumsal muhalefetin devlet tarafından şiddetle bastırılmasıyla ilişkili olduğunu ileri sürmektedirler. ‘Hoşnutsuzluğun Çevreciliği’, ülkenin kalkınma yörüngesini belirleyen daha geniş süreçlerden uzun süreli memnuniyetsizliğin, 60’ların ve 70’lerin öğrenci hareketlerinin radikal siyasi eylem deneyimine sahip, bir grup kentli, orta gelirli, eğitim düzeyi yüksek, çoğunlukla emekli memur ve işçilerden oluşan sol görüşlü aktivistin, ekstraktivist projelerin potansiyel olumsuz çevresel etkisine ilişkin argümanları devreye sokarak köylü aktivistlerle başarılı bir şekilde işbirliği yapmasını nasıl sağladığını açıklayan bir yaklaşım.

⁴⁹ Rob Nixon, 2011, s. 128-149, (4. Bölüm).

⁵⁰ The Green Belt Movement, *Annual Report*, 2011, s. 4.

⁵¹ Rob Nixon, 2011.

Yeşil Kuşak Hareketi çevresel korumaya bağlılık ihtiyacının farkında olarak üyelerinin şu değerleri benimsemelerini açık bir şekilde teşvik etmiştir: çevre koruma aşkı; kişi ve topluluk güçlendirme, gönüllülük; yeşiller topluluğuna güçlü bir aidiyet hissi, hesap verebilirlik, şeffaflık ve dürüstlük.⁵² Yeşil Kuşak Hareketinin temel değerlerini kurucusu kitabında şöyle açıklamaktadır: *Çevre aşkı*: Yaşam tarzına yansıtılan bir aşk. Yerküreye karşı pozitif eylemlere geçiren bir sevgi, ağaç dikmek, bakımını yapmak, hayvanları sevmek, yaşam alanlarını ve toprağı korumak, yerkürenin verdiklerini ve yakın çevreyi takdir etmek. *Yerkürenin kaynaklarına saygı ve sevgi*: Yerkürenin bize verdiği tüm şeylerin değerini bilmek, israf etmemek ve üç R kuralını uygulamak: tasarruflu davranmak, yeniden kullanmak ve geri dönüşüm sağlamak. *Kendini güçlendirmek ve iyileştirmek*: İnsanın başkalarının bunu kendisi için yapmasını beklemeden kendine güvenerek yaşamını ve yaşam koşullarını tinsel yolla iyileştirme arzusunu ifade etmektedir. Yıkıcı faaliyetlerden uzak durmayı ve insanın içindeki değişim gücünü fark etmeyi içerir. *Hizmet aşkı ve gönüllülük ruhu*: Yeşil kuşak hareketinin birincil değeri olan bu değer kişinin zamanını, enerjisini ve kaynaklarını karşılık, takdir hatta ilgi beklemeden başkalarının hizmetine sunmasını ifade etmektedir. Yakın-uzak, yerli-yabancı herkes için ortak iyiliğin gerçekleştirilmesi amacıyla kişinin kendini ortaya koyması demektir. Buradaki herkes sözcüğü yaşamı ve yerküreyi paylaştığımız insan dışındaki tüm varlıkları da kapsamaktadır.⁵³

Hareketin taşıdığı temel yenilikler ise, yerel seferberlik, bilinçlendirme ve çevresel etkinliklerle liderlik gelişimidir. Hareket ayrıca uzman bilgisini yerel bilgi kadar değerli görmemekte, "diplomasız ormancıları" diplomalı ormancılara tercih etmektedir.⁵⁴

Hareketin Kurucusu Wangari Muta Maathai (1940-2011): Mamma Miti (Ağaçların Anası)

Kenya'nın en büyük etnik grubu Kikuyu'ların yerel dilinde Mamma Miti'nin karşılığı 'ağaçların anası'dır ve hareketin kurucusu Wangari Muta Maathai için kullanılır. Maathai 1 Nisan 1940 tarihinde Kenya içlerinde kırsal bir yerleşim olan Nyeri'de bir çiftçi ailenin kızı olarak dünyaya gelmiştir. Dünya görüşü önemli ölçüde kaynağını geleneksel yerli dinden alan tinsel bir ekolojiye dayanmaktadır. Maathai'nin erken dönem yaşamı ve Kenya'nın kolonyal geçmişi bir Aborijinli deyişle birebir örtüşmektedir: "Geldiklerinde onların tanrıları vardı, bizim topraklarımız. Bir gün gittiler, tanrılar bize kaldı, topraklarımız onların." Anılarını anlattığı kitabı *Unbowed*'de Afrika kıtasının Klimanjaru Dağı'ndan sonra en büyük ikinci zirvesi Kenya Dağı'nın eteklerinde geçen gençlik yıllarını sevgiyle anlatır. Yemyeşil doğası, bol temiz suyu ve bereketli toprakları anımsar. "Açlık hemen hemen hiç bilinmezdi. Toprak zengin, siyah, kırmızı, kahverengi ve nemli."⁵⁵ O zamanlar Kenya, ülkeye yeni fikirler, yeni bir kültür ve yeni bir din getiren İngiliz sömürge idaresi altındaydı. Maathai bir Katolik okuluna gönderildi ve kaynağını büyük ölçüde tabiatın alan Kikuyu dini inançlarını bırakması söylendi. Kikiyular rızklarını verici ve yaratıcı olarak Kenya Dağı'na taparlardı. "İbadet ederken, ölümlerini defnederken ve kurbanlarını sunarken Kenya Dağı'na dönerlerdi ve evlerini yaparlarken kapılarının ona bakmasına özellikle dikkat ederlerdi. Yazık ki bu inançlar bugün artık nerdeyse ortadan kalktı".⁵⁶ Sömürgeci İngilizler din ve kültürle birlikte çevreye ilişkin algıyı da değiştiren yeni kalkınma-ilerleme fikirlerini de getirdiler. "Kereste ticareti, orman alanlarının temizlenmesi ve ithal ağaç plantasyonları İngilizler tarafından getirildi ve Kenyalıların çoğu bunları ne yazık ki kabul etti. Doğa kutsallığını kaybetti, insanlar bunu bir tür ilerleme simgesi olarak kabul edip yıkımına duyarsızca davranarak doğayı sömürmeye başladılar."⁵⁷

Maathai, sekiz yaşında Ithite İlkokuluna on bir yaşında da Nyeri'deki St. Cecilia Katolik okuluna başladı, dört yıl devam ederek bu okulu birincilikle tamamladı ve Limuru'daki Loreto Katolik Lisesi'ne kabul edildi. Kansas Atchison'daki Mount St. Scholastica College'den burs kazandı ve Biyoloji bilimleri derecesini (1964); Pittsburgh

⁵² Wangari Maathai, *The Green Belt Movement: Sharing the Approach and the Experience*, Lantern. New York, 2006, s. 33.

⁵³ Wangari Maathai, *Replenishing the Earth: Spiritual Values for Healing Ourselves and the World*, Doubleday Image. New York, 2010, s.14-15.

⁵⁴ Wangari Maathai, "Foresters without diplomas." Ms. 1, 1991.

⁵⁵ Wangari Maathai, *Unbowed: A Memoir*, Alfred A. Knopf, New York, 2008, s. 4.

⁵⁶ Wangari Maathai, 2008, s. 5.

⁵⁷ Wangari Maathai, 2008, s. 6.

Üniversitesinden yüksek lisans derecesini (1966) aldı. Almanya ve Nairobi’de doktora çalışmaları yaptı ve 1971 yılında veteriner anatomi derslerini vermekte olduğu Nairobi Üniversitesi’nden de doktora derecesini aldı. Doğu ve Orta Afrika’da doktora derecesini alan ilk kadın olan Maathai, 1976’da Veteriner Anatomisi kürsüsünün başkanı ardından da 1977’de doçent oldu. Bölgede her iki pozisyonu elde eden ilk kadındı. Maathai, 1976 -1987 yılların arasında Kenya Ulusal Kadın Konseyinin aktif bir üyesiydi. 1981-1987 yılları arasında başkanlığını da yaptı. 1976’da konseye hizmet ederken topluluk bazlı ağaçlandırma fikrini gündeme getirdi. Bu fikri geliştirmeye devam ederek temel amacı yoksulluğu azaltmak ve ağaçlandırma yoluyla çevreyi korumak olan geniş tabanlı yerel bir örgüte dönüştürdü. Afrika özelinde Üçüncü Dünyanın önde gelen vizyoner, çevre lideri, politik aktivistlerinden biri oldu.⁵⁸ Maathai, demokrasi, insan hakları ve çevre koruma alanlarında verdiği mücadele ile uluslararası bir ün yaptı ve birçok örgütün yönetim kurulunda yer aldı. Pek çok kez çevre ve kadınlar adına BM Genel Kurulunda konuşmalar yaptı. Küresel Yönetişim Komisyonunda ve Gelecek Komisyonunda hizmet verdi. Maathai, 2002-2007 yılları arasında Kenya parlamentosunda Tetu nüfusunu temsil etti ve Kenya’nın dokuzuncu parlamentosunda (2003–2007) Çevre ve Doğal Kaynaklar Bakan Yardımcısı olarak hizmet verdi. 2004 yılında sürdürülebilir kalkınma, demokrasi ve barışa katkılarından dolayı Nobel Barış Ödülünü aldı. 2005’te Kongo bölgesinin on bir devlet başkanı tarafından Kongo Havzası Orman Ekosistemine iyi niyet elçisi olarak atandı. 2007 yılında İngiliz ve Norveç hükümetleri tarafından Kongo ormanlarını korumak için başlatılan Kongo Havzası Fonunun eş başkanlığına davet edildi. 2009 yılında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından çevreye sadakatinden dolayı BM Barış Elçisi olarak atandı. 2010 yılında Binyıl Kalkınma Hedefleri Destek Grubunda görev aldı. Yine aynı yıl korunması için neredeyse yirmi yıl mücadele verdiği kamusal bir alanı korumak için kurulan Karura Orman ve Çevre Vakfına mütevelli heyeti üyesi oldu. Aynı yıl Nairobi Üniversitesinin ortaklığıyla Wangari Maathai Barış ve Çevre Araştırmaları Enstitüsünü kurdu. Enstitü, toprak kullanımı, ormancılık, tarım, kaynak temelli çatışmalar ve barış çalışmalarına yönelik akademik araştırmalar ile hareketin yaklaşımını ve örgütün üyelerini bir araya getirecektir. Maathai, 25 Eylül 2011’de 71 yaşında yumurtalık kanseriyle mücadelesini kaybederek hayata gözlerini yumdu. Ardından Kenya, New York, San Francisco ve Londra’da cenaze merasimleri düzenlendi. Geride Waweru, Wanjira ve Muta isimli üç evlat ile Ruth Wangari isimli bir torun, milyonlarca ağaç miras bıraktı. Ve bir kadının basit bir ağaç dikme eyleminin bir ülkeyi nasıl değiştirdiğinin simgesi oldu.

Yeşil Kuşak Hareketinin lideri dört kitap yazmıştır: *The Green Belt Movement: Sharing the Approach and the Experience; Unbowed: A Memoir, The Challenge for Africa, Replenishing the Earth: Spiritual Values for Healing Ourselves and the World*. Kendisi ve hareketi çok sayıda kitaba konu olduğu gibi *Taking Root: the Vision of Wangari Maathai*⁵⁹ isimli belgesel filmin de konusu olmuşlardır.

Hareketin Doğuşu

Hareket, ölçek ekolojileriyle ilişkili olarak kademeli etkilerin şiddeti olarak adlandırılabilir. Şeye yanıt olarak ortaya çıktı. Yerel bir çevre hareketi kurma fikri 1969 ve 1974 yıllarında Nairobi’nin Lmagata ilçesinde yürütülen parlamento seçim kampanyası esnasında şekillendi. Eşi ile kampanya yürüten Wangari Maathai, birçok yoksul ile bir araya geldi ve yerel istihdam ihtiyacını yerinde gördü. Eşi milletvekili seçildiği takdirde istihdam yaratacakları ve kadınların ağaç dikmesine yardım edecekleri vaadinde bulundu. Bu vaadin Kenya’daki en başarılı uluslararası kadın örgütü ve çevre örgütünün temeli olacağını bilmiyordu. O sıralar çevre sorunları uluslararası gündeme yeni girmişti. Ama Maathai bir ihtiyaç gördü ve bir vizyonu vardı; topluluğun çevresini iyileştirmek için yerel halktan hizmet alacağını düşündüğü Envirocare adında bir şirket kurdu. Fikir yerel toprak sahiplerinin ağaç dikimi gibi bakım hizmetleri için ödeme yapacakları şeklindeydi. Bu arada 1972’de Stokholm Çevre Konferansı sonrasında Kenya’da bir BM çevre programı oluşturulmuştu. Batı çevreci sivil toplum örgütleri bir çevre irtibat merkezi kurdular ve Maathai bu çevre merkezinin kuruluşunda görev aldı.⁶⁰ 1976 Haziran’ında Envirocare hayatta kalma

⁵⁸ Namulundah, Florence, *Wangari Maathai: Visionary, Environmental Leader, Political Activist*, Lantern, New York, 2014.

⁵⁹ Merton, Lisa ve Alan Dater, *Taking Root: the Vision of Wangari Maathai*, 2008.

⁶⁰ Wangari Maathai, 2006, s. 8.

mücadelesi verirken Maathai Vancouver, Kanada'da Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı'na katıldı. Orada kadın ve çevre hareketlerinin önderlerinden Margaret Mead, Barbara Ward ve Rahibe Teresa gibi önde gelen bir dizi kadınla bir araya geldi. Ayrıca "gelişmiş insan yerleşimleri için çalışmak üzere ortak bir amaç taşıyan" sivil toplum kuruluşları ile tanıştı.⁶¹ Başkaları ile fikir ve deneyimlerini paylaşmayı başardı. Kaynak yetersizliği nedeniyle, Envirocare akabinde temelli kapandı. Ancak 1977 yılının ilk yarısında yaşanan olaylar çalışmaların hızla devam etmesine izin verdi. Şubat ayında, Maathai Kenya Ulusal Kadın Konseyi (NCWK) Yürütme Komitesi üyeliğine seçildi ve Çevre ve Habitat Daimî Komitesinde bir konumu edindi. Potansiyel bir faaliyet alanı olarak Konseye kırsal alanlardaki yakacak odun, inşaat ve çit malzemesi ve toprak koruma ihtiyaçlarının ucuz bir şekilde karşılanacağı ağaç dikme önerisini getirdi.⁶² Kiswahili dilinde "Hep birlikte çekmek" anlamına gelen "Harambee toprağını koruyalım" isimli bir ağaç dikme projesi önerdi. Hareketin ilk adı buydu. İlk ağaç dikim töreni Nairobi Kamukunji sahasında, 5 Haziran 1977, Dünya Çevre Günü'nde gerçekleşti. Kenya kahramanları anısına yedi ağaç dikildi ve sadece ikisi hayatta kaldı. İkinci ağaç dikme etkinliği Mobil Oil Kenya Şirketinin sponsorluğu ile bir lisede gerçekleşti. O gün dikilen altmış ağacı şirket bağışladı. Böylece, kurumsal finansman kitle hareketinin resmi olarak kurulmasından önce, hayati önemini de gösteriyordu. Hareketin gerçek doğumu Nairobi de düzenlenen 1977 BM Çölleşme Konferansı sırasında gerçekleşti.⁶³ Konferansta Kenya Ulusal Kadın Konseyi temsilcileri o sıralar kırsal nüfusun çölleşme sebebiyle karşı karşıya olduğu sorunlar üzerine odaklandılar.

Etkinlik küçük törensel dikimlerden büyük bir kırsal kampanyaya doğru kaydı. Mobil Oil yine dikim sponsorluğunu yaptı ama bu sefer Rift Vadisinde Kiambu'dan 800 kadının mülkiyetindeki bir kooperatifin arazisi üzerinde gerçekleşti. Bu hareketin doğumunun dönüm noktasıydı.⁶⁴ Hareket medya radyo, televizyon, gazete, dergi, kilise toplantıları, çalıştaylar ve seminerler aracılığıyla çölleşmeye karşı alınması gereken önlemler konusunda kamuoyunu bilgilendirmek için ulusal bir kampanya başlattı. Bu süreçte mücadele fikri olumlu karşılandı; birçok köyden fidan talebi alındı ve Maathai yardım için Orman Bakanlığına başvurdu. Başlangıçta, fidanlar ücretsiz sağlandı, ancak talepler hızla büyüyünce bir ücret tahsil edilmeye başlandı. 1000 veya daha fazla ağaçtan müteşekkil büyük şeritler ağaçlandırılmaya başlanınca "Yeşil Kuşak Hareketi" adı yüzeye çıktı.⁶⁵

Hareket, hükümetle değil çevresel bozulmaya karşı savaşımdan bahsediyordu ve düşmana karşı tüm Kenyalıları birleşmeye çağırıyordu. Hareket, böylece geleneksel politika alanından uzak duruyor, örneğin ağaç kesimine yönelik katı yasal düzenlemeler talep etmeden ağaç dikimini teşvik ve ekolojik yıkımın sebepleri ve sonuçları hakkında eğitime yöneliyordu. Ağaçlandırma ve çevre eğitimi, hükümetin kalkınma programının hedefleri olarak belirtildiğinden hareket yönetime açık bir politik tehdit teşkil etmiyordu. Kenya hükümeti de ilk başlarda direniş değil az da olsa destek göstermişti. Yeşil Kuşak Hareketi evrensel bir hastalığa meydan okuyor ve tüm Kenya toplumunun destekleyebileceği siyasi ve ekonomik iktidar odakları için tehditkâr olmayan bir strateji uyguluyordu.

Michaelson, hareketin kuruluşuyla ilgili birkaç önemli faktörü şöyle belirtmektedir:⁶⁶ Birincisi, hareket kaynağını kırdan almıyor, daha ziyade kurulu bir kadın örgütü üzerinden çalışan eğitimli bir seçkin kadın grubu tarafından başlatılıyordu. İlk başlangıçtan itibaren Mobil, Orman Bakanlığı gibi yerel BM Çevre programı ve STK'lar gibi uluslararası kurumsal destek hayati önem taşıyordu. Özel kurumsal ve bireysel gönüllü, kamu kaynaklarını kullanarak Maathai yoğun bir bilgilendirme kampanyası başlattı. Yoğun tanıtım vurgusu hareketin sonraki yıllardaki gelişimine güç kattı. Hareket, baskıcı politik bir ortamda kendine çatışmacı olmayan bir strateji benimseyerek çıkış

⁶¹ Wangari Maathai, 2006, s. 14-15.

⁶² Wangari Maathai, 2006, s. 17.

⁶³ Wangari Maathai, "Kenya's Green Belt Movement." *The Unesco Courier*, 1992; Usha Roopnarian, "Citizens of the Environment," *Agenda*, 1999, No. 40.

⁶⁴ Wangari Maathai, 2006, s. 22.

⁶⁵ Wangari Maathai, 2006, s. 28.

⁶⁶ Marc Michaelson, "Wangari Maathai and Kenya's Green Belt Movement: Exploring the Evolution and Potentialities of Consensus Movement Mobilization", *Social Problems*, 1994, 41, (4), 546-547.

buldu. Kenya Ulusal Kadın Konseyi ve Orman Bakanlığı ile bağlantılar harekete meşruiyet kattı. Kenya hükümetinin kalkınma söylemi ile hareketin çatışmacı olmayan yaklaşımı kadın grupları, kurumsal finansman sağlayanlar ve hükümetten destek almak ve örgütü yaymak üzere bilinçli olarak uygulandı ve eylemleri arasındaki boşluğu kapatmaya çalıştı. Özünde hareket çevresel ve toplumsal dönüşüme barışçı bir yaklaşım getiriyordu. Hareketin doğuşunda etkili olan bir başka faktör Wangari Maathai'nin karizmatik kişiliğiydi. Büyük toplumsal hareket liderlerinin taşıdığı vasıflara sahipti. Başkalarını harekete geçirecek ilhama sahip, akıllı, konuşkan, coşkulu ve enerjik bir kadındı. Bu nitelikler Kenya kadınlarını ona bağladı. Hareket Maathai'nin yurtdışında etkilendiği, bilgi aldığı Margaret Mead, Barbara Ward, Rahibe Teresa gibi bağlantılardan da destek alırken kadının ulusal politika ve karar alma süreçlerinde daha fazla rol almasını sağlamaya çalışan Kenyalı kadın liderlerden ve örgütlerinden de destek aldı. Bu kişisel bağlantılar ve ağlar hareketin doğuşunda ve gelişiminde belirleyici oldular.

Nixon, hareketin doğduğu ekoloji politik bağlamı eksiksiz bir şekilde şöyle özetler:⁶⁷

“Kırsal kesimdeki kadınlar kusursuz bir mülksüzleştirme fırtınasına maruz kaldılar: sömürgeci toprak hırsızlığı; mülkiyetin bireyselleştirilmesi, erkekleştirilmesi ve toprak erozyonu ile ormanların soyulması da dahil olmak üzere giderek daha sert koşullar altında toprağın birincil işleyenleri olmaya devam etme deneyimi. Ormanlar ve su havzaları bozuldukça, su ve odun getirmek için fazladan kilometrelerce yürümek zorunda kalanlar kadınlardı. Bir zamanlar zengin ama şimdi ağaçların çıpası olmadan üst toprağın yıkanıp uçurulduğu arazileri sürmek ve dikmek zorunda kalanlar kadınlardı. Bu bağlamda, Kenya'daki çevre ve kadın hakları kampanyalarının siyasi yakınlaşması deneyimsel bir anlam ifade ediyordu: kadınlar, kendilerini acımasızca dışlayan ardışık kalkınma anlatılarının ihanetlerine maruz kaldılar. Yıpratıcı çevresel şiddet, yoksulluk ve yetersiz beslenme arasındaki bağlantılar, yaşadıkları bir mantıktı. Dolayısıyla, Moi rejimi özel "kalkınma" planları için Karura Ormanı ve Uhuru Parkı üzerinde hak iddia ettiğinde, Maathai ister sömürgeci ister yeni sömürgeci karakterde olsun, küçük erkek seçkinlere fayda sağlayan, tarihsel olarak yağmanın en büyük mağduru olan kadınları harekete geçirmeyi başardı.”

Hareketin Faaliyet Alanları

Yeşil kuşak hareketinin üç temel faaliyet alanı bulunmaktadır: toplum güçlendirme ve eğitim, ağaç dikme, destek ve savunuculuk. Her üç faaliyette birbirine bağlıdır ve birbirini desteklemektedir.

Toplum güçlendirme ve eğitim: Bu etkinlik toplulukların insan faaliyetleri ve çevrenin sağlığı arasındaki ilişkileri anlamasını sağlamak için hayati önemdedir. Bu faaliyet toplulukları bir araya gelmeye, eyleme geçmeye ve hakları için ayağa kalkmaya teşvik eder. Toplulukları ağaç dikmenin pozitif etkileri konusunda eğitir ve gıda güvenliği ve su temini, cinsiyet, liderlik ve iklim değişikliği üzerinden sürdürülebilir bir yaşamın nasıl kurulacağına ilişkin pratik eğitim kazandırır. Doğal kaynak yönetiminde kadınların rolünü arttırmayı hedefleyen güçlendirme faaliyetlerinde özellikle kadınların kendi sorunlarına kendilerinin çözüm bulması amaçlanır. Hareket çevre üzerinden patriyarkal bir Afrika ülkesinde devlet ve erkek egemenliğine meydan okuyan kırsal kadınların güçlendirilmesine odaklanır.⁶⁸ Hareketin diğer etkinlikleri bunun üzerine kuruludur. Eğitim 3-4 günlük seminerlerden oluşmaktadır ve genellikle şu konuları kapsamaktadır: topluluğun ihtiyaçlarının, haklarının ve sorumluluklarının incelenmesi, çevre ve yoksulluk arasındaki bağlantılar ve ihtiyaç duydukları kaynakların yönetimi.

Hareketin ikinci faaliyet alanı *ağaç dikimidir:* Bu doğru ağacın doğru yere dikimini ifade eder. Hareketin havza yaklaşımını kullanarak toplulukların biyoçeşitliliği korumasına, ekosistemleri onarmasına ve iklim değişikliğinin etkisini azaltmaya yardımcı olur. Hareket havza bazlı yaklaşımını sunmak için 4000'in üzerindeki topluluk gruplarına dayanmaktadır.

⁶⁷ Rob Nixon, 2011, s. 140.

⁶⁸ Muthuki, Janet, “Challenging Patriarchal Structures: Wangari Maathai and the Green Belt Movement in Kenya”, *Agenda: Empowering Women for Gender Equity*, 2006, 69, 82-91.

Destek ve savunuculuk faaliyetleri: Yeşil kuşak hareketi, yerel bir yaklaşımı uluslararası destekle birleştirir. Yerel düzeyde hareketin hedefi orman havzalarının onarılması ve korunması, Kenya ve tüm Afrika'daki topluluklar için sürdürülebilir yaşamların ve ortamların yaratılmasıdır. Hareketin yaklaşımı gıda güvenliği, sulama faaliyetleri / adaptasyon ve uygun ağaçları uygun yerlere dikimi yoluyla hafifleterek, etkileri tüm Afrika üzerinde görülmeye başlanan iklim değişikliğine karşı eyleme geçirmek üzere toplulukları güçlendirmektir. Uluslararası düzeyde hareket, doğal ormanların ve topluluk özellikle Sahra altı Afrika'sındaki ekosistemler ve Kongo havzası yağmur ormanları ekosisteminde veya yakınlarında yaşayan toplulukların haklarının korunmasını sağlamaya çalışan çevre politikalarına destek vermektedir.

Harekete katılanlar yerel düzeyde iş birliği içinde fidan yetiştirme, ağaç dikme, toprak erozyonunu önleme, yağmur suyunu tutma, gıda ve yakıt temini ve emekleri karşılığında cüzi miktarda parasal gelir elde etme imkânı elde ederler.

Hareketin Hedef ve Amaçları

Yeşil Kuşak Hareketi'nin 1999 öncesi yani birinci dönem projelerini Maathai şöyle sıralamaktadır:⁶⁹ Ağaç dikme kampanyaları; Hane halkı düzeyinde gıda ve su güvenliği; Yurttaş eğitimi; Savunuculuk; Yeşil kuşak safarileri ve Pan-Afrika eğitim wokshopları.

Projelerin her biri spesifik hedefler taşımaktaydı. Ağaç dikme kampanyalarının temel hedefleri ise şöyle sıralanıyordu:⁷⁰

1. Toplulukların sürdürülebilir bir yakacak odun kaynağına kavuşmasını temin etmek: Odun ve yakıt kıtlığı ile beslenme sorunları arasındaki bağlantı üzerinden uzak yerlerden yakıt temin etme gereği, emek ve zaman kaybı, biyoçeşitliliğin yok olması riski ve meyve temini için ağaç dikimi teşvik ediliyordu.
2. Kırsal kadın için gelir yaratmak: Kadınlar fidanlık kurmaya teşvik edilerek ürettikleri her fidan ve dikip üç ay yaşattıkları her ağaç için gelir elde ediyorlardı. Hareket bunları gruplardan satın alıyordu.
3. Gençler arasında çevre bilincinin oluşmasını teşvik etmek: Çocuklara çevre eğitimi veriliyor, okullarda fidanlık kuruluyor, çocukların ve dolayısıyla ailelerinin çevre koruma bilinci mesajlarının yayılması sağlanıyordu.
4. Halkı tabanda güçlendirmek: Kayıt tutma, fidanlık yönetimi, etkinlik düzenleme ve liderlik yoluyla insanların kendi potansiyellerini keşfetmeleri sağlanıyordu.
5. Kalkınmada kadının kapasitesini göstermek: Kadının ikincil konumda görüldüğü bir ülkede topluluk, bölgesel ve ulusal kalkınmada kadının öncü rolü oynamadaki istek, beceri ve kapasitesine kentsel ve kırsal alanda farkındalık yarattı ve kadınların çabaları erkeklerden saygı kazandı.
6. Toprak erozyonunu önlemek: Kenya'nın ulusal kaynaklarının en önemlerinden biri olarak kabul edilen verimli üst toprak tarım ekonomisinin sürdürülebilmesi için en değerli kaynaktır. Rüzgâr ve yağmur erozyonuyla toprak kaybına karşı verilen mücadele işgalci bir düşmana karşı verilen mücadele ile özdeşleştiriliyordu.
7. Çevre korumaya ilişkin bilgiyi yaymak: Topluluklar çevresel sorunların sebepleri ve sonuçları hakkında bilinçlendiriliyor, açlık, dengesiz beslenme, işsizlik, nüfus artışı, enerji krizleri, toprak erozyonu, temiz içme suyu kıtlığı, inşaat malzemesi kıtlığı, hayvan barınağı kıtlığı, çölleşme ve kuraklık arasında bağlantılar ve mücadele yöntemlerine ilişkin bilgiler veriliyordu.

⁶⁹ Wangari Maathai, 2006, s. 33-41.

⁷⁰ Wangari Maathai, 2006, s. 42-46.

8. Gıda ve su güvenliğini sağlama projesi yine sürdürülebilir tarım yöntemlerini teşvik ve gıda üretimi ve beslenme gibi iki amacı içeriyordu. Bunların gerçekleştirilmesi için organik tarım, nadas yöntemi ve diğer uygun tarım yöntemlerine ilişkin eğitim veriliyordu. Gıda üretimi ve beslenmeye ilişkin olarak yerli tohum ve gıda üretimi teşvik ediliyor, tarıma ilişkin geleneksel bilginin korunması hedefleniyordu.

Su kullanımı bir başka alandı: burada tarımsal ve içme amaçlı ayrıntılı su kullanımı eğitimleri veriliyordu.⁷¹

Yurttaş eğitimi temelde kaynak yönetimini içeriyordu: yolsuzluk, ulusal kaynak, orman yönetimi, biyoçeşitlilik kaybı, sağlık, eğitim ve temiz su gibi temel hizmet yetersizliği tartışılıyordu. Ayrıca insanlara tinsel ve kültürel değerleri, kökenleri, tanrı ve çevre arasındaki bağlar hatırlatılıyor, kolonileşme döneminde yok edilen özgüven ve kimlik restore ediliyor ve yerli biyolojik çeşitliliğin bilginin, uygulamaların ve bilgeliğin korunması amaçlanıyordu. Eğitim faaliyetlerinden bir diğerinde kalkınma sürecinde Afrika'nın karşılaştığı krizler tabanın bakış açısıyla değerlendiriliyor, yoksulluk, nüfus baskısı, işsizlik ve çevresel bozulma tartışılıyordu. Yine eğitim faaliyetleri kapsamında insan ve çevre hakları, özellikle kadın hakları ve ekonomik adalet boyutuyla seminerlerde ele alınıyordu.⁷²

Hareketin resmi kısa ve uzun vadeli hedefleri çok sayıda yayınında açıkça ifade edilmiştir. Bu büyük olasılıkla hedef ve faaliyetlerin net ifadelerle ortaya konulmasını şart koşan uluslararası fon kaynakları tarafından yapılan taleplerden kaynaklanmıştır. Hareketin kurucusu "Kitle hareketlerinin somut başarı öykülerine ihtiyacı olduğu için" kısa vadeli hedeflerin çok önemli olduğunu belirtir. Kadınların güçlendirilmesi birincil öncelikteki hedefdir. Geleneksel olarak, Afrikalı kadınlar dışlanmış ve baskılanmışlardır; hareket açıkça kadınları özgürleştirmek ve kendi potansiyellerini gerçekleştirmede onlara yardımcı olmak için bir arzuyu dile getirmiştir. Yüzeyde, bu hedef Kenya'nın "kalkınma" söylemi ile uyumluydu ve hükümetin bunu dışlaması zordu, ama pratikte kadınların yerlerini sorgulamaya başlaması ve kendilerini baskı altında tutan toplumsal ve siyasi kurumlara meydan okumaya başlamasının büyük yankıları olacaktır. Eğitim (bilgi) ve gelir yaratma (para) hedefleri kadının gücünü arttıracığından bu süreci kolaylaştırmayı hedeflemekteydi. Hatta görünüşte daha genel diğer hedeflerle de öncelikle kadınlar hedefleniyordu. Ama erkekler bu süreçten dışlanmış değildir. Aslında, Maathai de onları önemli potansiyel yararlanıcılar olarak görmektedir.

Hedef kitlesini daha da genişletmek isteyen hareket doğrudan toplumun yabancılaştırılmış kesimlerini hedefler. Bu marjinal gruplara istihdam imkânı sağlayarak, hareket hızlı kentsel göç akımını önlemek üzere kırsal olanakları arttırmayı umut etmektedir. Tüm bu kısa vadeli hedefler yerel sakinlerin becerilerini ve bilincini arttırırken acil insani ihtiyaçlarına da yanıt vermeyi amaçlamaktadır.

Hareketin üyeleri ve fon kaynaklarını harekete geçirmeyi amaçlayan uzun vadeli hedefleri bir tanıtım broşüründe şöyle belirtilmiştir:⁷³

1. Ağaçlandırma, toprak ve su koruma ile çölleşme süreçlerini önlemek,
2. Çevre koruma ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek,
3. Soyu tükenmekte olan yerli ağaçları ve bitkileri korumak,
4. Ulusal kalkınmada öncü rolü vererek kadınlar için olumlu bir imaj yaratmak,
5. Yabancı "uzmanlar" tarafından biktırılmış insanlara özgüvenlerini geri kazandırmak,
6. Seminer, konferans, çalıştaylar yoluyla çevrenin korunması ve bakımını teşvik etmek,

⁷¹ Wangari Maathai, 2006, s. 46-47.

⁷² Wangari Maathai, 2006, s. 47-49.

⁷³ Marc Michaelson, 1994, s. 548-549.

7. Kırsal kalkınma için tekrarlanabilir metodoloji geliştirmek,
8. Üniversiteler ve araştırma kurumları ile birlikte araştırma yapmak,
9. Eğitim ve bilgilendirme yoluyla grupları ve personeli güçlendirmek,
10. Kadınları kendi kararlarını kendilerinin vermesine, hedefleri ve stratejilerini belirlemesine emeklerinden faydalanmak üzere bunu kullanmaya teşvik etmek,
11. Toprakta çalışan kişilerin (özellikle kadınlar) sözleri ve eylemleri ile tercihlerini ifade edebilecekleri bir forum sağlamak,
12. Para, formel eğitim veya uzmanlığa kıyasla temel kaynak olarak insana vurgu yapmak,
13. Katılımcıların kendilerini güçlendirmek için kendine güven ve benliklerini güçlendirmek, kültürel değerleri ve geçmişleri ile gurur duymalarını sağlamak,
14. Hareket içinde kazanılan deneyimleri bölgede ve dünyada başkalarıyla paylaşmaya çalışmak,
15. Kendisini toplumların en yoksul kesimlerine ve yoksulluğu azaltmaya adanmak,
16. Yeniden ağaçlandırma yoluyla atmosferdeki sera gazlarının ve iklim değişikliğinin etkilerini azaltmaya potansiyel katkıda bulunmak,
17. İnsanları kökleri, Doğa ve Tanrı ile birbirlerine bağlayan manevî ve kültürel değerlerini teşvik etmek.

Kenya toplumunun geleneksel değerleri ve sistemleri sömürgecilik ve modern kalkınma süreçlerinde aşınmış, değersiz görülmüş ve yok edilmiştir. Bu süreçte birçok kişi sosyal, politik ve ekonomik açıdan dışlanmıştır. Özgüvenin yeniden kazanılmasını, güçlenmeyi kendisi ve ülkesi için büyük bir kaynak olarak görmesini sağlamak üzere katkı yapabilecek olan bu manevi ve kültürel değerlerdir.

Hareketin uzun vadeli bir diğer hedefi örgütün ilk 10 yılı içinde 10 milyon canlı kalan ağaç dikmekti. Bu hedef, biraz geç de olsa elde edilmiştir. Bu uzun vadeli hedef listesi iki genel kategoriye ayrılabilir.⁷⁴ İlk olarak, doğal ortamı korumayı ve geliştirmeyi amaçlayanlar (Hedefler 1, 2, 3, 6, 16). Hareketin eğitim (çevre bilinci) ve ağaç dikimi faaliyetleri doğrudan uzun vadeli çevre koruma ve ağaçlandırma süreçlerine katkıda bulunmaktadır. Hareketin belki de daha önemli hedeflerini oluşturan ikinci grup, öncelikle kadınlar, insan yetkinlikleri, becerileri ve öz-saygılarını arttırmayı amaçlamaktadır (Hedefler 4, 5, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17). Bu kategoride neredeyse belirli anahtar kelimeler sürekli olarak vurgulanır ve tekrarlanır: "Kadınların pozitif imajları", "kendine olan güveni geri kazanmak", "grupları güçlendirmek" ve "kendilerini güçlendirmek". Bu hedefler, apaçık bir politik gündem ifade etmeksizin doğrudan sosyal ve ekonomik dönüşüme vurgu yapar. Hareket bu yüzden karar alıcı seçkinlere doğrudan bir tehdit teşkil etmediğinden dönüşümcü ve bir ölçüde devrimci hedeflerini gerçekleştirebilmiştir.

Hareketin Örgütsel Yapısı

Yeşil Kuşak Hareketi merkezi ve karmaşık âdemi merkezîyetçi özellikler taşıyan oldukça biçimsel bir yapıya sahiptir. Bu tuhaf organizasyon yapısı, hareketin tarihsel gelişimini ve operasyonel çerçevesinin incelenmesiyle apaçık kendini gösterir. En başından itibaren, günümüze kadar gelen kuruluşlar hareketin gelişimini kolaylaştırmıştır. Hareket başlangıçta Kenya Ulusal Kadın Konseyi'nin (NCWK), ülke çapında geniş bir üye kitlesine sahip meşru ve saygın bir kuruluşun himayesinde kurulmuştur. İlk bakışta, Hareket prototip bir karizmatik bir lider, Maathai tarafından yönetilen oldukça merkezileşmiş bir örgüt olarak görünmektedir. Ancak daha ayrıntılı bir inceleme, operasyonların ikili ve karmaşık doğası kendini ortaya koymaktadır. Hareketin merkezde ve sahada çalışan personeli vardır. Merkezde hareket ücretli ofis personelinin oluştuğu bir çekirdek bürokrasiye sahiptir. Bunların

⁷⁴ Marc Michaelson, 1994, s.549.

hepsi proje yönetimi, idare, finansman ve koordinasyon departmanlarında çalışmaktadır. Ağaç dikim programı hariç tüm projeler için idare, proje görevlisi- proje yönetim yardımcısı- destek personeli şeklinde örgütlenmiştir. Proje görevlisi projenin tüm gelişim aşamalarını takip eder. Planlama aşamasında temel hedeflerin, stratejilerin ve faaliyetlerin formüle edilmesini içeren proje tasarımı, plan onaylandıktan sonra da projenin uygulanmasından ve periyodik değerlendirmelerin yapılmasından sorumludur. Proje yönetim yardımcısı projenin tüm boyutlarında proje görevlisine yardım eder. Destek personeli projelerin uygulanmasında ve değerlendirilmesinde kilit rol oynar.⁷⁵

Ağaç dikim programının yapısı farklıdır. Proje görevlisi- proje görevli yardımcısı-bölgesel denetçiler-denetçiler- ağaç bakım grupları- tanıtımcılar- mini danışmanlar-fidanlık katılımcıları. Tabanda bilgi dağıtımı tanıtımcılar tarafından yapılmaktadır ve bunlar aynı zamanda fidanlık gruplarının üyeleridirler. Çevrenin karşı karşıya olduğu tehditlere dikkat çeker ve muhtemel bir çözüm olarak ağaçlandırmayı önerirler. İlgili gösteren yurttaşlar mini danışmanlara yönlendirilirler ve grup kurmalarına destek olunur. Fidanlık grupları merkezdeki denetçiler tarafından gözlenir. Denetçiler gruplara ilişkin verilerin toplanmasından, grup üyelerinin ve saha personelinin eğitiminden, kadınlar tarafından yapılan işlere mali karşılığın verilmesinden sorumludurlar. Denetçiler ise proje görevlisi ve yardımcısı ile yakından iş birliği halinde çalışan bölgesel denetçiler tarafından denetlenmektedir.⁷⁶

İdare, kurul, yönetim komitesi ile sekreteryadan oluşmakta ve hareketin merkez ofisinin ve projelerinin yönetiminden sorumludur. İlaveten bağış yapan destekçiler ve topluluk ilişkilerini de yürütür. Finans departmanı, hareketin fon ve varlıklarının yönetiminden sorumludur. Donörler tarafından harekete bağışlanan tüm fonlar için yıllık denetim raporları hazırlar. Koordinasyon ofisi ise örgütün vizyonunu devam ettirmek, yeni projeler tasarlamak, öneriler getirmek, mevcut projeleri takip etmek, mali ve proje raporlarını hazırlamak, personeli yönetmek, kurul ve yıllık toplantı gündemlerini oluşturmak ve uluslararası ilişkileri yürütmekten sorumludur.⁷⁷

Yerelde üyeler âdemi merkezîyetçi küçük gruplar halinde seferber edilmektedir. Bu iki düzey arasındaki bağı sahada görevli çalışanların meydana getirdiği büyük bir kadro kurmaktadır. Harekete katılım için tüm sorumluluk tabanda yer almıştır. Çevre sorunları ve bunların çözüm yolları ile ilgili ilk bilgi yayma faaliyetinden sonra, yerel halk hareketin saha personeli ile veya başvuru için ofisi ile temas kurarak inisiyatif almalıdır. Süreçteki her aşamada eylemler zorlayıcı değildir ve yereldir. İki temel örgütsel nitelik, yerel düzeyde esneklik ve gönüllü bir grup oluşumu olmuştur: Hareketin hiçbir katı kuralı veya çalışma prosedürü yoktur. Katılımcılara genel rehberlik vermek üzere geniş ve esnek bir dizi kılavuz ilke geliştirmiştir. Örneğin, ağaç dikiminde etkinliğin artırılması için on adım kuralı geliştirilmiştir:⁷⁸

1. Hareketin merkez ve saha personeli toplulukları ağaç dikiminin önemi hususunda bilgilendirir.
2. Saha personeli grupların oluşumunu kolaylaştırır ve teşvik eder.
3. Gruplar hareketin merkezine kayıt yaptırır.
4. Gruplar kendi fidanlık alanlarını hazırlarlar.
5. Gruplar merkeze aylık raporlar gönderirler.
6. Gruplar kendi topluluklarına fidanların dağıtım için hazır olduğunu duyurur ve ağaç dikim çukurları kazmak isteyenleri davet ederler.
7. Çukurlar grup üyeleri tarafından kontrol edilir.
8. Fidanlar sadece çukurları uygun bir şekilde açanlara dağıtılır.

⁷⁵ Wangari Maathai, 2006, s. 55-56.

⁷⁶ Wangari Maathai, 2006, s. 56-57

⁷⁷ Wangari Maathai, 2006, s. 57-58.

⁷⁸ Wangari Maathai, 2006, s. 41.

9. Hayatta kalan fidanların grup üyeleri tarafından kontrolü ve ilk onayı merkeze gönderilir.
10. Hayatta kalan fidanların ikinci denetimi yapılır ve bilgiler merkeze gönderilir. Eğer kabul edilebilirse hareket fidanları satın alır.

İlk beş adım fidanlıkların kurulması diğer beş adım ise işletilmesiyle ilgilidir. On adım kuralının yerel düzeyde etkinliğini artırmak için kurallar yerel dile çevrilmiştir. Günlük faaliyetler, dahil olan topluluk etrafında gerçekleşir. Bilgi yayma döneminde, ilgilenen insanlar bir grup oluşturmak için teşvik edilir. Bununla birlikte, gruplar hiçbir zorlama olmadan serbestçe kurulur. Bu, grubun uyum ve sürekliliği için mutlak bir gerekliliktir. Kenya'da kadınlar genellikle gruplar oluştururlar ve bu başlangıçta bir hareketin kurulmasında bazı işleri azaltır. Yukarıda belirtildiği gibi hareketin felsefesi kendi kendine yardım etmektir. Kenyalı kadınlar görev üslendikçe yerel düzeyde oluşturulan gruplarda çalışırlar. Böylesi dayanışma grupları yaygın ve yerleşik olduğundan yeni gruplar oluşturmak veya mevcutları kullanmak bir sorun teşkil etmez.

Hareketin merkezinde, 1991'de 40 ofis personeli ve yaklaşık 750 saha personeli vardı.⁷⁹ Bu kapsamlı bürokrasi uluslararası finansman kaynaklarının titiz şartlarının gerektirdiği bir durumdu. Yeşil Kuşak Hareketi gibi yerel çevreci ve kalkınmacı hareketler için geniş kaynaklar mevcuttur, ancak bu sıkı hesap verilebilirlik şartına bağlıdır. Görüldüğü gibi hareket bu ihtiyaçları karşılamak için kendi bürokrasisini kurmuştur. Saha personelinin yeni gruplara eğitim verme ve yerel düzeyde faaliyetlerin izlenmesine yönelik ikili sorumlulukları vardır. Yerel düzeyde işler kayıt tutma ve saha ziyaretleri gibi bir dizi işlemlerle kolaylaştırılır, gerçekleştirilir ve gözetlenir. Her ay doldurulması ve ofise gönderilmesi zorunlu bir formlar ve raporlar kitapçığı bulunmaktadır. Bu formların doğruluğu düzenli saha ziyaretleri (örneğin, emin olmak için bildirilen hayatta kalan ağaç sayısının) yaparak saha çalışanları tarafından değerlendirilir. Esasen, bürokrasi hem hareketin çalışmalarını kolaylaştırmak ve hem de hesap verilebilirliği sürdürmek için hizmet sunar.

Özetle merkez personeli ve yerel hareket üyeleri/aktivistler çok farklı fakat tamamlayıcı roller oynarlar. Politika ve eşgüdüm merkezden yapılırken bu politikalar âdemi merkezîyetçi, esnek ve yerel kontrole dayalı bir felsefeyi içerir. Raporlama gibi belirli genel kurallar takip edilmelidir, fakat her yerel grubun spesifik faaliyetleri yerel düzeyde geliştirilir, örgütlenir ve uygulanır. Bu yüzden hareket oldukça biçimsel, üç katmanlı bir organizasyon yapısıyla nitelendirilir: merkezi bir koordinasyon ofisi, küçük gruplar şeklinde organize olmuş yerel üyelikler ve bu ikisi arasında bağlantı kuran irtibat kadrosu.

Hareketin merkez karargâhı Kenya'da Nairobi'de bulunurken biri Kuzey Amerika'yı kapsayan ve Washington, DC.; diğeri de Avrupa'yı kapsayan ve İngiltere Londra'da bulunan iki uydu ofisi mevcuttur.

Hareketin Finansmanı

Hareket faaliyetlerini örgüte gelir yaratıcı bir unsur olarak görmemiştir ve tüm operasyonlarında çeşitli donörlere dayanmıştır. Finansman süreci kuruluşundan bu yana değişmiştir. İlk başta Envirocare şirketi kurucusu tarafından finanse edilmiştir. "Harambee toprağını koruyalım" kampanyalarında ilk başta bir veya iki ağaca sponsor olan kişilerden destek almış, daha sonra Mobil Oil Kenya şirketinden fon sağlamıştır. Hareket özellikle İskandinav ülkelerinden finansal destek almıştır. Danimarka Kalkınmakta olan Ülkeler Gönüllüler Fonu, Stockholm Ruhu Vakfı ve Kanada Konsoloslugu, Kenya Ulusal Kadın Konseyi ağaçlandırma kampanyalarına destek olmuştur. Hareketin genişlemesi ve taban topluluklara ulaşması için BM Kadınlar Fonu 1982 yılında ağaç dikme projesine büyük yardımlar yapmıştır. Avusturya, Almanya, ABD, Japonya, Norveç gibi ülkelerdeki kişi ve kuruluşlar spesifik ağaç dikme kampanyalarına fon sağlamayı tercih ederken, bazıları da hareketin altyapı ihtiyaçlarına fon sağlamıştır. Örneğin Nairobi Kilimani'deki merkez ofisin ve Langata'daki eğitim merkezinin satın alınmasına fon sağlamışlardır.

⁷⁹ Marc Michaelson, 1994, s.549.

Bu merkezler açılmadan önce hareket altı yıl koordinatörün evindeki daracık mekândan hizmet vermiştir. Bunun sebebi hareketin başkentteki Uhuru Parkını koruma mücadelesi vermesi nedeniyle hükümet dairelerinden sürülmesiydi.⁸⁰ Yine bazı kuruluşlar da hizmet binalarının teşrifatı ve yenilenmesi, hareketin yayınlarının basılması, Naked Earth belgeselinin çekilmesi için fon sağlamıştır. Son dönemde ağaç dikiminin yanı sıra çevre eğitimi ve gıda güvenliği, yurttaş eğitimi ve Pan-Afrika Eğitim Çalıştaylarına da farklı donörler destek olmuşlardır. Bu donörlerin katkısı hareketin ayakta kalmasını sağlamıştır. Kenya hükümeti ise ilk başlarda kısmi destek ve mekân verdiği harekete 1994-2003 arasında engel çıkarmaktan başka bir şey yapmamıştır.⁸¹ Hareket hesap verebilirlik açısından yıllık bilançosunu raporlarına yansıtmıştır.⁸² Örneğin 2011 yılında 2.85 milyon dolar gelir, 2.63 milyon dolar harcama yapılmıştır. Ağaç dikimine harcanan para ise 1.28 milyon dolardır.⁸³

Hareketin Strateji ve Taktikleri

Hareket başlangıcından itibaren bilinçli bir şekilde çatışmacı olmayan bir strateji benimsemiş ve uygulamıştır. Örneğin, ilk başta bir orman koruma mevzuatı çıkarılmasını değil, ağaçlandırma yapılmasını bir taktik olarak kullanmıştır. Strateji, taktik ve başarıları tartışırken Michaelson, örgüt tarihinin iki farklı aşaması arasında bir ayırım yapmanın faydalı olacağını belirtir.⁸⁴ Ağaç dikimi ve eğitim faaliyetlerinin temel yönelim olduğu 1977-1988 yılları arasında kapsayan ilk aşama ve hareketin hükümet otoritesine meydan okumaya başladığı ve politize olduğu 1989 sonrasını kapsayan ikinci aşama. İlk aşama, hareketin genişlemesi için elverişli bir strateji sağlamıştır. Basit görünür ve tekrarlanabilir olmaları nedeniyle bu faaliyetler etkili olmuştur. Ağaç dikimi düşük teknoloji gerektiren bir faaliyettir: gerekli beceriler ve eğitim dışardan uzmanlar olmadan yerel olarak gerçekleştirilebilir. Tohumlar yerel düzeyde mevcut ve bakım işlemleri kaynak değil emek yoğun olduğundan pahalı da değildir. Buna ek olarak, para ve ağaçlar gibi katılımcılar tarafından doğrudan elde edilen faydalar kendi kendine yardım bileşeninden yoksun olan diğer toplumsal hareket türlerinin yakasını bırakmayan bedavacılık sorununu ortadan kaldırmaktadır.

Merkezi koordinasyon, rehberlik ve gözetim ile tamamlanan merkezi olmayan karar alma ve eylem örgütsel yapısı da önemli bir strateji bileşeni olmuştur. Merkezi kontrol ve kararlılık yüksek düzeyde merkezi denetim ve esnek olmayan yapı kurulmak istenseydi bu kadar fazla üye sayısına erişilemezdi. Ademi merkezîyetçi yapısı kırsal alanda maksimum katılıma imkân vermiş ve üyelerine kontrolün kendilerinde ve güçlü oldukları hissini vermiştir.⁸⁵

Eğitim gibi stratejik bir bileşeni ölçmek zor ama bilincin artırılması için çok önemlidir. Üyelerin yerel etkinliklerin taşıdığı anlamların farkında olmaması mümkündür. Hareket katılımcılarını çevre koruma hakkında eğiterek bir tür müşterek sorumluluk hissi ve bilinci yaratmıştır. Bilgi güçtür. Bu durumda, çevresel know-how, insan ve çevre şartlarını iyileştirmek için eş zamanlı olarak uygulanmıştır. Üstelik katılımcılar doğrudan kısa vadeli faydalar elde edip komşuları da bunları gördüğünden bu strateji, kendi kendini devam ettirici ve doğal olarak genişleticidir ve uzun vadede hareketin büyüme ve yoğunlaşma imkânını artırmıştır.

Örgütsel genişlemeye destek olan ve bir anlamda harekete devamlılık boyutu katan bir diğer strateji dış dünya ile olan bağlardır. Özellikle baskıcı ülkelerde faaliyet gösteren sosyal hareketler için uluslararası kuruluşlar ve medya

⁸⁰ Nixon, 2011, s. 309. 23.nolu dipnot. 23. 1989'da rejim, Maathai'nin hayati bir yeşil alan, eğlence ve siyasi toplantılar için bir merkez olarak New York'taki Central Park'a ve Londra'daki Hyde Park'a benzettiği Nairobi'deki Uhuru Park'ın bazı kısımlarına sürekli olarak el koyuyor ve özelleştiriyordu. Maathai, iktidar partisinin yeni parti merkezi için altmış katlı bir gökdelen ve Uhuru Park'ta bir medya merkezi inşa edeceğini öğrendiğinde, mücadeleye katıldı. Yeşil Kuşak aktivistleri, aldatıcı bir şekilde muhteşem ulusal kalkınma ikonografisi altında rejimin kamu arazilerini özelleştirme çabalarını püskürtmek için başarılı bir harekete öncülük etti. Rejim, Maathai'yi onları bu şekilde aşığıladığı için affetmeyecekti.

⁸¹ Wangari Maathai, 2006, s. 61-62.

⁸² Kaynakçada belirtilen, 2003, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011 yıllık faaliyet raporları oldukça ayrıntılıdır.

⁸³ The Green Belt Movement, *Annual Report*, 2011, s. 12.

⁸⁴ Marc Michaelson, 1994, s.550-552

⁸⁵ Marc Michaelson, 1994, s. 550-552.

bağlantıları önemlidir. Yeşil kuşak hareketi yüksek düzeyde uluslararası görünürlük kazanmış ve geniş bir dizi ikili ve çok taraflı finansman kaynaklarına erişmesini bilmiştir. Tüm dünyadan bireysel küçük katkılar sağlamanın yanı sıra Norveç Uluslararası Kalkınma Ajansı, Danimarka Gönüllüler Fonu, Afrika Kalkınma Vakfı (ABD) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonundan hibeler de almıştır. Bu kaynaklar kısa vadede altyapı kapasitelerinin artırılması yanı sıra hükümetin baskılarına karşı koruma da sağlamıştır. Yeşil Kuşak Hareketi ve Maathai'nin çalışmaları devlet tarafından ezilemeyecek kadar dünyaca ün kazanmıştır.

Hareketin Karşılaştığı Engeller

Maathai hareketin karşılaştığı engellemeleri üç grup altında değerlendirmektedir:⁸⁶

Hükümette: İşlerini tehdit etmesin diye hareketi inkâr etme, düşman görme ve iş birliği yapmama ve topluma karşı sorumsuz davranma. Örneğin çiftçilerin yanlış teknikler kullanması ve emek, kaynak ve zaman israfına yol açmasına karışmama. Hatta ülkenin 1978-2002 arasındaki diktatörü Daniel arap Moi bir keresinde "kadınların küçük beyinleri ilerlememizi yavaşlattı" diye açıklamada bulunmuş, hareketin mensuplarını "dullar" diye aşağılamaya çalışmıştır. Ülkenin kaynaklarını küçük bir azınlık eliyle yağmalayan Moi rejimi, "Maathai'yi büyümenin, kalkınmanın ve ilerlemenin düşmanı olarak karalamış, iktidardaki kabal tüm söylemleri yüksek hızlı yağmasını maskeleyerek için kullanmıştır."⁸⁷ 1985'te rejim kadın hareketi ile yeşil hareketin birbirlerinden ayrılmasını bile talep etmiştir.

Toplumda: Toplumun çevre korumanın kendinin değil sadece devletin görevi olduğunu düşünmesi, bazıları yapıyor diye çevre koruma etkinliklerine katılmama düşüncesi, bazılarının kısa vadeli düşünmesi ve dikilen ağaçların bakımını ihmal etmesi nedeniyle emek, kaynak ve zaman kaybı artı donör raporlarına yansiyacak projelerin zamanında yetiştirilememesi. Bazılarının da tedricen gerçekleşen çevresel bozulmanın ve çevrenin ihmal edilmesinin uzun vadeli sonuçlarının hala farkına varmaması.

Merkezde: Sahadaki ve merkezdeki personelin eğitiminde yetersizlik, özgüven, tecrübe, açıklık ve sadakat eksikliği, profesyonel davranmama ve on adım kuralının bile sahtekârlığı önleyememesi.

Hareketin Başarıları

Maathai, hareketin başarılarını 12 başlık altında tartışmaktadır:⁸⁸

1. Kırsal ağaçlandırma ve yeniden ağaçlandırma: Besin, yakacak ve gıda kaynağı olacak 51 milyon ağaç dikmiştir.
2. Hareket içinde istihdam yaratılması: 2.600 kişiye iş imkânı yaratmıştır.
3. Çevrenin önemine ilişkin farkındalık yaratma: Çevre eğitimi okul müfredatına girmiş, 3.000 okulda ağaçlıklar kurulmuştur.
4. Kişilerin ve toplulukların güçlendirilmesi: Topluluk ve bireylerin hak, yetenek, beceri ve özgüvenlerini geliştirmiştir.
5. Topluluk seferberliği: Sadece toplulukları değil öğrencileri ve çeşitli kurumları da çevresel bozulmaya karşı harekete geçirmiştir.
6. Bir esin kaynağı: Yerelde çeşitli yerel çevreci gruplara, gençlere, üniversite öğrencilerine ve hareketin kendi personeline müstesna bir konum hissi vermiştir.

⁸⁶ Wangari Maathai, 2006, s. 175-179.

⁸⁷ Rob Nixon, 2011, s. 134.

⁸⁸ Wangari Maathai, 2006, s. 63-75.

7. Yerel bitki ve gıda kaynaklarının biyolojik çeşitliliğin korunması ihtiyacına yönelik farkındalık yaratma: Kolay para kazandıran egzotik bitkileri değil, yerli biyolojik çeşitliliği teşvik etmiştir.
8. İyileştirilmiş bir kadın imajı: Hareketin başarıları aynı zamanda Kenyalı kadınların başarıları olmuş, kadınların yaratıcılığını ve liderlik yeteneklerini ortaya çıkarmıştır.
9. Arttırılmış savunma, destek ve ağ etkinlikleri: Tek parti diktatörlüğünde doğal kaynakların kötü yönetimine, ormanların, açık alanların ve parkların özelleştirilmesine grup ve topluluk kimlikleri oluşturarak karşı koymuştur.
10. Topluluklar içinde tarımsal araçların sayısının arttırılması: Toplulukların kullanabileceği, tarım aletlerinin sayısını arttırmıştır.
11. Yeşil Kuşak Hareketinin belgelenmesi ve tanınması: Ulusal ve uluslararası düzeyde filimler, kitaplar, makaleler ve onlarca ödülle hareketin tanınmasını sağlamıştır.
12. Hareketin hayatta kalması: Daniel arap Moi gibi yöneticilerin çöküşünü iştihakla beklediği hareketin tüm tehdit ve şiddete rağmen ayakta kalmasını sağlamıştır.

Birçok bakımdan, Yeşil Kuşak Hareketi başarılarla dolu bir 35 yıl geçirmiştir. Örgütün saha faaliyetlerini yakından izlemesi yeni kaç ağaç dikildiğini ve bunlardan kaçının hayatta kaldığını tespiti yönelik kayıtlar hareketin gelişimini izleme olanağı vermiştir. Hareket günümüze kadar 51 milyondan fazla ağaç dikmiş ve bunların %70'i hayatta kalmıştır. On binlerce kadın ağaç bakım işleriyle meşgul olmuş, insanlar zamanla ağaçların toprak erozyonunu ve verimlilik kaybını önlediğini öğrenmişler, toprak verimliliği kaybı, zayıf hasat ve açlık arasındaki bağlantıyı fark etmeye başlamışlardır.

Bu başarı için kritik nokta ağaç yetiştirme ve gelir yaratma gibi hareketin kısa vadeli hedeflerinin somut yapısıydı. Bu faaliyetlerden kaynaklanan faydalar (artan gelir ve ağaç ürünleri) derhal hasat edilmiştir: Üyelerin katılımı ve ilgisi katlanarak artmış, faaliyetlerinin ve gelişiminin görünürlüğü katılımcı sayısını arttırmış, hareketin genişlemesini hızlandırmıştır. Paydaşlar ve başkaları tarafından gözlem ve söylenti yoluyla hareketin çalışmaları yayılarak genişlemiştir. Komşu insanlar ağaçların büyüdüğünü görmüş ve kendi gruplarını oluşturmuşlardır. İş basit ve kolaylıkla taklit edilebilir hale getirilmiştir.

Eğitim kampanyalarının etkinliğini ölçmek ve değerlendirmek çok daha zordur. Bu tür "güçlendirme" ve "öz saygı" gibi nitel faydaları ölçmek de aynı şekilde zordur. Açıkçası güçlendirme açısından son derece başarılı ağaç dikme kampanyasının önemli tali etkileri olmuştur. Eğitim faaliyetleri istatistiklere dökülebilmekle beraber toplumsal dönüşümün kalbinde yatan faaliyetler bu "bilinç yaratma" faaliyetleridir. Örgütün büyümesi ve tanıtım kampanyaları çevre sorunlarına ilişkin büyük bir farkındalık yaratmıştır. "Eğitim" ve "güçlendirme" kampanyalarının gerçek etkileri toplumsal ve politik alana yansımıştır.

Örgütün hızla muazzam bir şekilde büyümesi kısmen çalışma ve vizyonu ile uluslararası beğeni kazanan Maathai'nin meşhur olmasından kaynaklanmıştır. Maathai hemen her yıl birkaç çevreci örgütten ödül alarak hareketini uluslararası arenada tanıtmıştır. Ama belki en önemli başarısı tüm dünyadaki diğer çevre örgütleri ile ilişkiler kurulması olmuştur. Bu uluslararası ağlar ve görünürlük örgüt tarihinin bir sonraki aşaması boyunca hareketi ve kurucusunu korumuştur. Maathai ilerleyen yıllarda eylemlerinden dolayı hükümeti eleştirmeye başladığında kendisi zulme maruz kalamayacak kadar meşhur, hareket de yasaklanamayacak kadar güçlenmiş bulunuyordu.

Hareket çevrenin korunmasına ilişkin diğer Afrika ülkelerinde de farkındalık yaratmıştır.⁸⁹ Bu çerçevede 1990'larda örgütün gündemindeki en önemli değişiklik başarılı kurumsal çerçevesini diğer Afrika ülkelerine yaymak olmuştur.

⁸⁹ Wangari Maathai, 2006, s. 67.

1986'da Çeşitli Afrika ülkelerinin katılımıyla Pan-Afrika Yeşil Kuşak Hareketi Ağı kurulmuştur. Kenya Yeşil Kuşak Hareketi kara Afrika kıtasına yayılmaya başlamıştır. Afrika ülkelerinden pek çok kişi hareketin toplum güçlendirme ve çevre koruma yaklaşımını benimsemiştir. Bugüne kadar Tanzanya, Uganda, Malawi, Lesotho, Etiyopya ve Zimbabwe'de başarılı girişimler gerçekleştirilmiştir.

Strateji Değişikliği: Politizasyon ve Uluslararasılaşma

Hareket sadece ormansızlaşmaya, toprak gaspına ve tarımın orman alanlarına tecavüzüne karşı bir strateji izlememiş, siyasi tutukluların salıverilmesi, çok partili politika ve demokratik alanın genişletilmesi yönünde de mücadele vermiştir. Hatta toprak, çevre, bireysel ve çevresel haklar konusunda yeni anayasanın hazırlanmasına da katkıda bulunmuştur.⁹⁰ Maathai ve hareketinin ikinci on yılı yine bir çatışmasızlık stratejisi üzerine kuruluydu. Hareket politika dışı kalmayı ve tarafsızlığı ilke edinmişti. Ancak bu dönemde çok partili hayat, demokrasi, insan ve kadın hakları talepleriyle hükümete karşı politik olarak alenen muhalefete başlıyordu. Çevre hareketi demokrasi mücadelesinin ayrılmaz bir parçası haline geliyordu. Hükümetin 60 gökdelen projesi ve Nairobi kent merkezine 30 feet yüksekliğinde Başkan Moi'nin heykelinin dikilmemesi için hükümet otoritesine meydan okuyarak politik arenaya girdi.⁹¹ Hükümet baskısına karşı çevreci grupları ve davasına fon sağlayanları seferber ederek uluslararası lobi faaliyeti başlattı. Bu yurtçinde istediği sonucu almak üzere bir toplumsal hareket aktörü tarafından manipule edilen uluslararası politik müttefikleri harekete geçirmenin mükemmel bir örneğiydi.⁹² Uluslararası destek grupları Kenya hükümetine baskı yaptı ve Maathai bu uzun ve yalnız seferi nihayetinde zaferle taçlandırdı. Politik protestonun etkinliğini gösterdi. Ancak bu politik zafer harekete pahalıya mal oldu. Hareket kendisine tahsis edilmiş olan hükümet dairelerini boşaltmaya zorlanırken merkezde ve yerelde baskıya ve tecride maruz kaldı. Üyelerden bir kısmı ayrılmaya zorlandı. Maathai kişisel eylemlerinin hareket üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için uzlaşma aradı. Organizasyon ve Maathai sonraki faaliyetlerini daha çok politik reform ve insan hakları üzerine yürüttü ve çok partili demokrasi kampanyasının en büyük aktörlerinden birisi oldu. 1990 Ocak ayında tutuklandı ve uluslararası baskılar sonucu serbest bırakıldı. Martta siyasi tutuklular için bir grup kadının düzenlediği açlık grevine katıldı. Polis barışçıl gösteriye şiddetle müdahale etti ve Maathai ciddi bir biçimde yaralandı. Hastaneye kaldırıldı, bir günlük bilinç kaybı yaşadı. Acımasız polis müdahalesi muhalif partiler ve Batılı diplomatik misyonlar tarafından kınandı. 1992 yılı boyunca Maathai muhalefeti birleştirmeye çalıştı. 1993 yılında sayısız ölüm tehdidi ve tekrarlanan gözdağı ve tehditler karşısında 2 ayı saklanarak geçirdi. 1994-1998 yılları arasında başkent Nairobi'deki büyük bir kent ormanı konut projeleri için 64 farklı şirkete gizlice tahsis edilmişti. Ancak 1995 yılında yerel sakinlerin muhalefeti ormanda konut inşaa projesinin rafa kaldırılmasını sağlamıştı. 1998 yılına gelindiğinde, Moi rejimi ağaç dikmeyi muharrik, kışkırtıcı bir sivil itaatsizlik eylemi olarak görmeye başlamıştı. O yıl, Yeşil Kuşak Hareketi ile devlet gücü arasındaki hesaplaşma, 2.500 dönümlük Karura Kent Ormanı üzerinde doruğa ulaştı. Rejimin kamu ormanını, Nairobi için yeşil bir akciğeri ve dört nehir için kritik bir havza alanını kestiği söylentisi yayıldı. Temizlenmiş, el konulmuş arazi, kabine bakanlarına ve üzerine golf sahaları, oteller ve kapalı siteler gibi lüks projeler inşaa etmeyi planlayan başkanlık ahabplarına ucuza satılıyordu. Ellerinde yağmalanan ormanı yeniden dikmeye başladıkları meşe fidanlarından başka bir şey olmayan Maathai ve takipçileri, pangalar, sopalar ve kırbaçlar kullanan rejim muhafızlarının saldırısına uğradı. Maathai'nin kafası bir panga darbesiyle kana bulandı; protestocular tutuklandı ve hapsedildi.⁹³ Uluslararası baskılar hükümeti tekrar yola getirdi. Sonraki süreçte hükümetin haksız her eylemine medya ve mahkemeler yoluyla anında cevap verdi. Kenya'nın çok partili hayata geçiş dönemindeki aşırı politizasyon sürecinde hareketin temel hedef ve stratejileri büyük ölçüde değişmedi. Hareket kalkınma odaklı bir örgüt imajını korurken, diğer ulusal ve uluslararası örgütleri koruyan yasalarca korundu. Liderinin hükümeti eleştirmeye başlaması rejimin örgütü takibe almasına sebep oldu. Bu dönemde işler yürüdü, ama örgütün hızlı

⁹⁰ The Green Belt Movement, Community Forest Climate Initiatives, 2011, s. 5.

⁹¹ Obi, Cyril I., "Environmental Movements in Sub-Saharan Africa; A Political Ecology of Power and Conflict", Civil Society and Social Movements Programme Paper Number 15 United Nations Research Institute for Social Development, 2005, s.14.

⁹² Marc Michaelson, 1994, s.554-555.

⁹³ Rob Nixon, 2011, s. 135.

genişlemesi durdu. Örgütün pek çok üyesi Maathai'nin aleni politik muhalefeti döneminde ayrıldı. Örgüt yurtiçinde durgunluk dönemine girdi ve çabalarını tabanını korumaya yöneltti. Kenya'da çok partili hayata geçilmesinden sonra hareket daha geniş olanaklara kavuştu.

Özetle, Yeşil Kuşak Çevresel Adalet Hareketi hem maddi hem de sembolik başarılar elde etti. Maddi olarak "toprağı demirlemeye, gölge ve yakacak odun üretmeye ve su havzalarını yenilemeye yardımcı olurken" 100 binden fazla kadına istihdam sağladı, binlerce yerel ağaç fidanlığı yarattı 50 milyondan fazla ağaç dikti ve sembolik olarak da dünya çapında yeniden ormanlaştırma hareketlerine esin kaynağı oldu.⁹⁴ Ramachandra Guha'nın protestodan ziyade yeniden inşaaya önem vererek "çevresel bozulmaya karşı mücadeleler" ile "çevresel yenilenme mücadeleleri" olarak adlandırdığı şey arasındaki boşluğu başarıyla kapattı.⁹⁵ Hareket kendi kendine yardım etmek üzere yerel toplulukları güçlendirerek Kenya'yı ve insanlarını sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel alanlarda dönüştürmeye hizmet etti. Mikro düzeyde hem somut (artan gelirleri ve ağaçlar) ve hem de soyut (güçlendirme, kendine güven, toplumsal bilinç) faydaları gerçekleştirdi. Makro düzeyde, bir dizi çevreci örgüt hareketi takip etti ve ekolojik bozulmanın kritik bir konu olarak yaygın kabul görmesini sağladı. Maathai'nin ölümünden sonra hareketin yaşayıp yaşamayacağına ilişkin çeşitli şüpheler doğdu ancak web sayfasındaki bilgilere göre hareket etkinliğini derinleştirerek ve yayarak sürdürmektedir. Hareket 2006 yılında UNEP'in bir milyar ağaç kampanyasına esin kaynağı oldu. Kurdukları Wangari Maathai Vakfıyla Afrika iklim hareketinin önemli bir bileşeni, kadın güçlendirme faaliyetlerinin, gençlik, ağaç dikme, su hasadı, kritik su havzalarının restorasyonu, Afrika iklim ve COP zirvelerine aktif katılım çalışmalarının ve "Bir'in gücü" olarak adlandırdıkları Wangari'nin politik mirasına yaslanarak çevresel adalet hareketinin güçlü bir sütunu olmaya devam ediyor.

Sonuç

Yeşil Kuşak Hareketi, yoksulların yaşamının ormana, ormanın da yoksulların yaşamına bağlı olduğu yoksul bir ülkedeki bir çevreci hareketin, ağaç dikme faaliyetlerini organize etme işinin yavaş (çevresel) şiddete ve hızlı şiddete (diktatörlük baskısına) karşı bir politik direniş hareketine dönüşmesinin hikâyesidir. Çevre ve kadın haklarını birleştiren hareket dünyadaki emsallerine göre baskıcı bir rejim altında ağ, finansman ve kurumsallaşma açısından etkin bir hareket olarak gelişmiştir. Hareket, çevre üzerinden devlet ve erkek egemenliğine meydan okuyan kırsal kadınların acil ihtiyaçlarına çözümler getirebilen bir harekete dönüşmüş, basit bir ağaç dikme etkinliği ülkede diktatörlüğe karşı kadın, insan hakları ve demokrasi mücadelesinin temel unsuru haline gelmiştir. Ağaç dikimi yoluyla farkındalık, bilinç ve güçlendirme üzerine odaklanmıştır. Önceleri yarattığı ekonomik ve sosyal destek hükümetin kalkınma söylemiyle birebir uyumlu hareket etmiştir. Daha sonra yurtiçinde kazandığı ivme uluslararası himaye ile birleşince hareketin taktik repertuarı muazzam bir şekilde genişlemiştir.

Araştırmamızın da ortaya koyduğu gibi, bir dizi strateji Yeşil Kuşak Hareketinin gelişmesini ve kurumsallaşmasını sağlamıştır. Birincisi, hareket baskıcı koşullar altında doğmasına imkân veren çatışmacı olmayan bir toplumsal değişim felsefesini benimsemiştir. İkincisi, makro düzeyde (Kenya Ulusal Kadın Konseyi himayesinde kuruluş) ve mikro-düzye (yerel kadın grupları) gibi mevcut örgütlerden yararlanılmıştır. Üçüncüsü diğer eylemcilerle kişilerarası iletişim Maathai'nin doğal karizmatik liderlik yeteneklerini etkilemiş ve daha da güçlendirmiştir. Dördüncü olarak, uluslararası bağlantıları (kamu ve özel kurumlar ile) çeşitli kaynaklardan sağlanan finansman ve kapsamlı tanıtım imkânı hareketi güvence altına almış ve böylece hızlı örgütsel genişleme ve gelişme sağlanmıştır. Daha sonra, bu bağlantılar Maathai'nin aleni muhalefetine ve eleştirilerine yönelebilecek potansiyel ciddi hükümet müdahale ve cezalandırmalarından hareketi korumuştur. Beşincisi merkezde güçlü liderlik ve yerelde esneklik dengeli bir organizasyon yapısı oluşturmuştur. Altıncısı, basit, görünür ve tekrarlanabilir etkinliklere dayalı kısa ve uzun vadeli hedeflerin net bir şekilde ifade edilmesi değişim için uygun ve ulaşılabilir bir vizyon ve strateji sağlamıştır. Bu

⁹⁴ Rob Nixon, 2011, s. 129.

⁹⁵ Ramachandra Guha, 2000, s.104.

faktörlerin her biri yoksulların çevreciliğinin en meşhur örneklerinden biri olan Yeşil Kuşak Hareketinin gelişimi ve varlığını koruması için kritik bir rol oynamış, yoksul kadınların ormansızlaşmaya karşı mücadelesi dünyadaki çevresel yenilenme mücadelelerinin sembollerinden birini yaratmıştır. Yeşil Kuşak Hareketi yoksulların çevreciliğinin bölüşüm adaletinden ve insan hakları mücadelesinden ayrılmayacağı konusunda ısrar ederek, Kenya'nın otoriter yönetimine karşı geniş bir siyasi ittifak kurmaktan daha fazlasını yapmıştır. Baskıcı yönetimlere karşı kadınların öncülük ettiği çevre mücadelelerinin demokrasi, insan hakları ve özgürleşme mücadelesi olduğunu göstermiştir.

Yazarın/Yazarların Katkı Düzeyi/Düzeyleri: Birinci Yazar %100.

Etik Kurul Onayı: Etik kurul onayı gerektiren bir çalışma değildir.

Finansal Destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Author Contributions: The article has a single author, 100%.

Ethics Committee Approval: This study does not require ethics committee approval.

Financial Support: The study did not receive financial support.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest in the study.

Kaynakça

Anguelovski, Isabelle ve Martinez-Alier, Joan, "The 'environmentalism of the poor' revisited: Territory and place in disconnected global struggles", *Ecological Economics*, 2014, 102, 167-176.

Arsel, Murat, Bengi Akbulut ve Fikret Adaman, "Environmentalism of the malcontent: anatomy of an anti-coal power plant struggle in Turkey", *Journal of Peasant Studies*, 2015, 42 (2), 371-395.

Beck, Ulrich, *Risk Society. Towards a New Modernity*, Sage, London, 1992.

Breton, Mary Joy, *Women Pioneers for the Environment*, Northeastern, 1998.

Bullard, Robert D., *Dumping in Dixie: Race, Class, and Environmental Quality*. Westview Press, Boulder, 1990.

The Green Belt Movement, (CFCI, 2011), *Community Forest Climate Initiatives*, 2011.

....., (GBM, 2011), Annual Report 2011.

....., (GBM, 2010), Annual Report 2010.

....., (GBM, 2009), Annual Report 2009.

....., (GBM, 2008), Annual Report 2008.

....., (GBM, 2007), Annual Report 2007.

....., (GBM, 2006), Annual Report 2006.

....., (GBM, 2003), Annual Report 2003.

Dauvergne, Peter, *Environmentalism of the rich*, The MIT Press, Cambridge, MA, 2016.

Guha, Ramachandra, *Environmentalism: a Global History*, Longman, New York, 2000.

Guha, Ramachandra, *The Unquiet Woods: Ecological Change and Peasant Resistance in the Himalaya*, Oxford University Press, Delhi, 1989.

Guha, Ramachandra ve Joan Martínez Alier, *Varieties of Environmentalism: Essays North and South*, Earthscan, New York, 1997.

Ronald Inglehart "The Silent Revolution in Europe: intergenerational change in post-industrial societies", *American Political Science Review*, 1971, 65, 991-1017.

Maathai, Wangari, *The Green Belt Movement: Sharing the Approach and the Experience*, Lantern Books. New York, 2006.

-----, *Unbowed: A Memoir*, Alfred A. Knopf, New York, 2008.

-----, *The Challenge for Africa*, Pantheon, New York, 2009.

- , *Replenishing the Earth: Spiritual Values for Healing Ourselves and the World*, Doubleday Image. New York, 2010.
- , "Foresters without diplomas." Ms. 1 (1991, Mart/Nisan), 74–75.
- , "Kenya's Green Belt Movement." *The Unesco Courier*, 1992, (Mart), 23–25.
- Martínez-Alier, Joan, *Land, Water, Air and Freedom The Making of World Movements for Environmental Justice*, Edward Elgar, Cheltenham, 2023.
- Martínez-Alier, Joan, *The Environmentalism of the Poor: A Study of Ecological Conflicts and Valuation*, Edward Elgar, Massachusetts, 2002.
- Martínez-Alier, Joan, "Commentary: the environment as a luxury good or "too poor to be green", *Ecological Economics*, 1995,13, 1–10.
- Martínez-Alier, Joan, Leah Temper, Daniela Del Bene ve Arnim Scheidel, "Is there a global environmental justice movement?", *The Journal of Peasant Studies*, 2016, 43 (3),731-755.
- McMichael, Philip, *Development and Social Change: A Global Perspective*, Pine Forge Press. California, 2008.
- Merton, Lisa ve Alan Dater, *Taking Root: The Vision of Wangari Maathai*. Film.: Marlboro Productions, Marlboro, VT, 2008.
- Michaelson, Marc, "Wangari Maathai and Kenya's Green Belt Movement: Exploring the Evolution and Potentialities of Consensus Movement Mobilization", *Social Problems*, 1994, 41, (4), 540–561.
- Muthuki, Janet, "Challenging Patriarchal Structures: Wangari Maathai and the Green Belt Movement in Kenya", *Agenda: Empowering Women for Gender Equity*, 2006, 69, 82-91.
- Namulundah, Florence, *Wangari Maathai: Visionary, Environmental Leader, Political Activist*.; Lantern Books, New York, 2014.
- Nixon, Rob, *Slow Violence, Gender, and the Environmentalism of the Poor*, Harvard University Press, Cambridge, 2011.
- Obi, Cyril I., "Environmental Movements in Sub-Saharan Africa; A Political Ecology of Power and Conflict", *Civil Society and Social Movements Programme Paper Number 15 United Nations Research Institute for Social Development*, 2005.
- Robbins, Paul, *Political Ecology*, Blackwell, Oxford, 2012.
- Roopnarian, Usha, "Citizens of the Environment," *Agenda*, 1999, No. 40, Citizenship, 75-78.
- Villamayor-Tomas, Sergio ve Roldan Muradian (der.) *The Barcelona School of Ecological Economics and Political Ecology A Companion in Honour of Joan Martínez-Alier*, Springer Nature, Cham, Switzerland, 2023.
- www.greenbeltmovement.com
- www.takingrootfilm.com